

Игри с аутистични деца

Установяване на контакт, Способи на взаимодействие, развитие на речта, психотерапия

Практическо пособие за психолози, педагози и родители

Съдържание

от АВТОРА _ 5

1. СИНДРОМ НА РАННИЯ ДЕТСКИ АУТИЗЪМ

Въведение в проблема _ 7

Мит за аутизма, или етически аспекти на проблема _ 8

Хората с аутизъм и обществото,
или социалните аспекти на проблемите _ 9

Научни изследвания по проблема,
подготовка на специалистите _ 9

Въпроси на диагностиката, корекцията и образованието _ 10

Координация на работата на специалистите и семейството _ 11

Общи изисквания _ 11

Пожелания на родителите _ 12

Пожелания на педагозите и психолозите _ 12

2. ОРГАНИЗАЦИЯ НА ЖИВОТА НА АУТИСТИЧНОТО ДЕТЕ

Организация на пространствената среда _ 14

Жизнено пространство на аутистичното дете _ 14

Детска стая _ 14

Пространство в стаята _ 16

Близкото социално обкръжение _ 16

Организация на времето _ 20

Дневен режим на детето _ 20

Формиране на времеви представи _ 21

Битови ритуали _ 23

Създаване на информационни и други филтри _ 26

3. ИГРОВА ДЕЙНОСТ

Особености на развитие на игрите на аутистичното дете _ 29

Предметна игра _ 29

Елементи на сюжетно-ролеви игри _ 29

Стереотипна игра _ 31

Особености на стереотипната игра _ 31

Стереотипната игра като основа на взаимодействия _ 31

Сензорни игри _ 32

Особености на сензорните игри _ 32

Сензорните игри като възможност за установяване на контакт _ 33

Видове сензорни игри _ 34

Препоръки по преодоляване на затрудненията,
възникващи в хода на игрите _ 44

Игрова терапия (терапевтически игри) _ 45

Необходимост от психотерапевтична работа _ 45

Терапевтичната игра

като първа стъпка към контрола над емоциите _ 47

Видове терапевтични игри	_ 50
Психодрама	_ 55
Страховете	_ 55
Психодрамата като способ за борба със страховете	_ 56
Варианти на психодрамата	_ 56
Съвместно рисуване	_ 58
Методът съвместно рисуване	_ 58
Етапи на развитието на съвместното рисуване	_ 60
Използване на специални прийоми в хода на съвместното рисуване	_ 62
Взаимосвързаност на разните видове игри	_ 63

4. ОРГАНИЗАЦИЯ НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО С ПЕДАГОГА, ПСИХОЛОГА И РОДИТЕЛИТЕ

Организация на занятията	_ 65
Психологическа помощ на родителите на аутистичното дете	_ 67

ПРИЛОЖЕНИЯ

Синдром на ранния детски аутизъм

ВЪВЕДЕНИЕ В ПРОБЛЕМА

— **аутизмът** е пределна, екстремална самота на детето, снижаване на способността му да установява емоционални контакти, комуникации и социално развитие. Характерни са трудностите при установяване на контакт с очи, взаимодействия с поглед, мимика, жестове, интонация. Детето има трудности при изразяване на емоционалното си състояние и разбирането му от други хора. Трудностите при контакт, се проявяват даже в отношения с близките, но в най-голяма степен аутизма нарушава развитието на отношенията с връстниците;

— **стереотипност в поведението** – свързана е с непрекъснат стремеж да запази постоянните, обичайните условия на живот; съпротивление към дребни изменения в обстановката, реда на живот, страх от това; вглъбяване в еднообразни действия — моторни и речеви: потриване и размахване на ръце, подскоци, повторение на едни и същи звуци, думи, фрази; пристрастие към едни и същи предмети, едни същи манипулации с тях; стереотипни интереси, едни и същи игри, една тема в рисуване, разговор;

— **особено характерни задръжки и нарушения в развитието на речта**, преди всичко — нейната комуникативна функция. При една трета, а по някои данни, даже в половината от случаите това се проявява като мутизъм (отсутствие на целенасочено използване на речта за комуникация, при което е съхранена възможността за случайно произнасяне на отделни думи и даже фрази). Дори когато устойчивите речеви форми се развиват, те не се използват за комуникация: така, детето може увлечено да декламира едни и същи стихотворения, но да не може да се обръща за помощ към родителите си, даже когато тя му е необходима. Характерна е ехолалия, продължително изоставане в способността правилно да се използват лични местоимения: детето може да назовава себе си «ти», «той», по име, обозначава свои нужди с безлични изрази. Даже ако такова дете формално има добре развита реч с богат речников запас, то тя е штампована, «фонографична». То не задава въпроси и не отговаря на обращения към него, т.е. избегва речевото взаимодействие като такова. Характерно е, че речевите нарушения се проявяват в контекста на общите нарушения на комуникацията: детето практически не използва и мимика и жестове;

— **ранно проявление на указаните разстройства** (най-късно до 2,5 год.), както подчертава доктор Канер. При това, по мнението на специалистите, речта идва не за регрес, а по-скоро от особеното ранно нарушение на психическото развитие на детето.

ОРГАНИЗАЦИЯ НА ЖИВОТА НА АУТИСТИЧНОТО ДЕТЕ

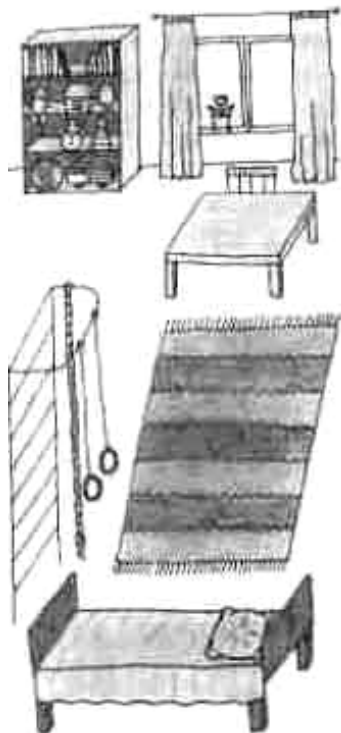
ОРГАНИЗАЦИЯ НА ПРОСТРАНСТВЕНАТА СРЕДА

ЖИЗНЕНОТО ПРОСТРАНСТВО НА АУТИСТИЧНОТО ДЕТЕ

Жизненото пространство аутистичното дете се нуждае от особена специална организация. То е много ранимо, и това го прави незащитно пред окружаващия го свят. Пространството, в което то живее и се развива, придобива особена, терапевтична значимост. По степен на отдалеченост от мястото, където детето се намира през по-гълямата част от живота, пространството се подразделят така: детска стая, квартира, близка до дома територия. По вида дейност на детето пространството може условно да се разграничи на **битово** — всичко, което касае усвояването на навици от всекидневния живот (тоалет, подготовка за сън и т.н.), **игрово** — място за разнообразни игри, **учебно** — място за специални развиващи занятия, и **близкото социално обкръжение**¹ — стълбищна площадка, където протича общуването със съседите, детската площадка, където детето общува с други деца, магазин, улица.

ДЕТСКА СТАЯ

Погрижете се за това, детската стая да стане за детето «крепост», комфортно място, в което то да се чувства в безопасност и, ако възникне необходимост, да има възможност да се укрие от външни влияния. Това изисква от родителите чувствителност и любов, а така също изпълнение на редица необходими условия:

- ПЪРВО УСЛОВИЕ — БЕЗОПАСНОСТ

Детската стая трябва да бъде оборудвана с оглед на това, че детето ще бяга тук, скача, премята се през глава, ще се катери по мебели и т.н. Необходимо е в детската стая да има устойчиви мебели без остри ъгли.

В стаята не трябва да има опасни предмети (тежки, остри и др.). Тази препоръка се отнася за апартамента като цяло: всички потенциално опасни предмети трябва да се скриват или заключат. Иначе ние рискуваме да предизвикаме ситуация, в която детето ще подхвърли нагоре чук или ще разбие електрическите лампички в кахления под на кухнята.

- ВТОРО УСЛОВИЕ — ОБЕЗПЕЧАВАНЕ НА КОМФОРТ И УЮТ

Оформете стаята в приятни, неярки, успокояващи тонове, електрическото осветление трябва да е меко, и да не е остро за очите.

- ТРЕТО УСЛОВИЕ — НАЛИЧИЕ НА НЕОБХОДИМОТО ОБОРУДВАНЕ

В стаята обезателно трябва да има **чин** или **масичка със столчета**.

На детето са му нужни **играчки**:

- дървени и пластмасови строителни набори, конструктори;
- звучащи играчки и набор игрови музикални инструменти (раздел «Игри със звуци»);
- игри за развитие на фината моторика — мозайки, дървени мъниста, игри с шнурчета и др.;
- развиващи настолно-печатни игри — разрезни картинки, лото, домино, дъски на Сеген, рамки на Монтесори и др.;
- играчки за сюжетно-ролеви игри — кукли, мишки, други меки и гумени играчки, машинки, куклена къща, посуда и мебели за куклите, аптечка и т.н.

Детските книжки за домашната библиотека се подбират с оглед на възрастта на детето и неговите предпочтения. Те трябва да са разбираеми за детето, полезни за реалното усвояване на заобикалящия го свят, да предизвикват положителни емоции. Ако на детето особено много му харесва някаква история, поддържайте неговия интерес, развивайте го, свързвайки я с всекидневния живот.

Освен това детето трябва да има **материали за творчество**: цветни моливи и флумастери, акварелни и гуашеви бои, пастели и тебещири за рисуване на асфалт, цветна хартия и картон, пластелин и т.н.

Отбелязвам и необходимостта за физическо развитие на детето **спортно оборудване**: шведска стена, халки, въжета. Освен това, купете на детето разнообразни топки, обръчи, въжета за скачане, а така също и велосипед.

- ЧЕТВЪРТО УСЛОВИЕ — ПОДДЪРЖАНЕ НА РЕД

В СТАЯТА НА ДЕТЕТО ТРЯБВА ДА ИМА установен и поддържан определен ред. Всички предмети, вещи и играчки трябва да имат свое фиксирано място.

Вещи в шкафа за дрехи е добре да се нареждат на едни и същи места — така лесно ще се приучи детето към самостоятелност. Реда на предметите в заобикалящата среда е важен за всяко дете, но за аутистичното, с неговото стереотипно поведение, това е необходимо условие за живот. Избягвайте завинаги установените завършености. От време на време внасяйте нови приятни за детето детайли — закачайте на стената негови рисунки, изберете заедно с него нови завески, купете и закачете на стената картина. Ако детето се съпротивлява на малките промени, отложете ги, но обезателно опитайте отново. Не забравяйте за необходимостта от създаване на емоционално положително настроение: предварително обсъдете с детето предстоящата промяна в интериора, поговорете за това, колко хубаво ще стане, организирайте неговото активно участие в процеса на внасяне на нови елементи в интериора.

Пространството в апартамента

Пространството в апартамента в голяма степен е свързано с *усвояването на битови навици от детето*. Тук на първо място стои задачата да се направи апартамента уютен за живеене. На аутистичното дете му е необходима помощ за да осъзнае предназначението на банята, кухнята, тоалетната, да разбере предназначението на различните вещи и т.н.

За това трябва постоянно да коментирате разнообразни битови моменти, обяснявайки смисъла на произтичащото: «Ние сега се върнахме от разходка — ръцете ти са мръсни! Да отидем да се измиеш! Къде си миеш ръцете! Правилно, в банята. А какво трябва да вземем? Ето го и сапуна — как приятно мирише. Отиваме! Ах, какъв си ти юнак — спомни, че ръцетете трябва да се избършат в кърпата, а аз забравих. Ето кърпата виси на кукичката. А сега отиваме да обядваме».

Второ, необходимо е да се въвлече детето в къшната работа. Нека детето да участва в приготвянето на обед — поставя зеленчуците в супата, настъргва сирене; по време на миенето на посудата може да го помолите да подсушава с кърпа чашките; естествено, следва да отчитате възрастта на детето и неговите възможности. Никой не знае по-добре от близките, какво детето е в състояние да изпълни и какво му харесва. Не забравяйте, че тук главното не е качеството на изпълнение на задачата, а участието в домашните задължения. Използвайте за това всички възможности, постепенно разширявайки вида на домашната работа. Често децата сами искат да участват — позволете на детето да изсипе праха в пералнята, капнете му веро на гъбата за миене на посудата, да нареже хляб за обед. И тези несложни действия да станат отправна точка на пътя на детето към самостоятелност.

Заедно с битовите дейности се постарайте да създадете такива условия за детето, за да може то *предприема игри във което и да е място в апартамента..* Свободата за преместване ще изпълни живота на детето с нови интересни впечатления и полезни знания.

Близкото социално обкръжение

Под «близко социално обкръжение» се подразбира територията в пределите на апартамента, която се разглежда в социален аспект: мапример на стълбищната площадка за нас е важна срещата и общуването със съседите; на детската площадка — контактите с децата; в магазина — общуването с продавача и клиентите. Освен възможностите за общуване, «близкото социално обкръжение» — това е територия, където детето се запознава със заобикалящия го свят — света на хората и предметите, природата.

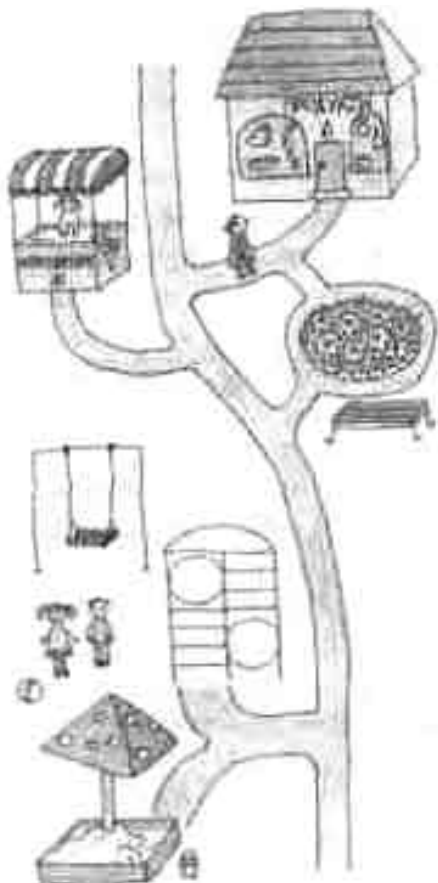
Помнете, че, излизайки извън пределите на апартамента, аутистичното дете се оказва «на вражеска територия», често остро усеща враждебност в обкръжаващия свят.

Необходима му е помощ, стъпка по стъпка да усвоява пространството наоколо, постепенно да се избавя от страховете и натрупва позитивен опит.

Необходимо е преди всичко детето да изяви негативните емоции и страхове, свързани с определени места, предмети, хора. Така, ако детето се бои от машини, то никога не ще се чувства на улицата безопасно и комфортно. За съжаление, страховете на аутистичното дете често са дълбоко скрити и външно никога не се проявяват. Детето може с години да се бои от нещо, като при това изпитва остри емоции, а близките даже не могат да се досетят за това. В други случаи детето може постоянно да говори за своя страх, усилвайки го, ще търси повторения на травмиращата ситуация, защото не умее да излезе самостоятелно от нея. То зацикля на своя страх,

и това му пречи при по-нататъшното му развитие (методиката за проявяване на скрити страхове и избяването от тях виж в раздела «Игрова терапия», «Психодрама», с. 55).

Когато изявеният страх постепенно, в хода на специалната психотерапевтична работа, губи своята острота, може да започне да опознава нови участъци от пространството. За начало се постарайте да свържете даденото място с преживени разнообразни положителни емоции. Например, ако знаете, че детето обожава да кара велосипед, вземете го с вас на разходката. Ако детето изпитва особен интерес към бутилки — не му забранявайте да играе с намерени на улицата бутилки, даже ако те са мръсни.

Второ, помогайте на детето в случаи на затруднения при взаимодействия с други деца и възрастни. Не забравяйте, че най-сериозните трудности на аутистичното дете са именно в сферата на общуване с хората. Например, ако то реши да се приближи към друго дете, но след това застине, не умеейки да се обърне, не знаейки, какво следва да направи след това, не изпускайте този момент — бързо се приближете и озвучете неговите намерения: поздравете другото дете, попитайте го как се казва и му представете вашето, помогнете на детето си да подаде ръка на новия си познат, предложете му играчка. Направете всичко това от името на вашето дете, като че сте се слели с него в едно цяло: «Привет! Как се казваш?» (на това място се опитайте да накарате вашето дете да се представи, ако не се получи — представете го сами: «А това е Миша»). Премислете варианти за продължение на контакта: предложете размяна на играчките и организирайте играта им един до друг, дори децата да играят независимо, те наблюдават играта на другия, изпейте заедно песничка, направете игра с топка и т.н.

Трето, трябва да сте постоянно нащрек, и в случай на възникване на трудна или опасна за детето ситуация да го защитите. Запомните, че присъствието наоколо на чужди деца и възрастни може да доведе до възникване на непредсказуеми ситуации. Например, ако на улицата към детето се обърне чужд възрастен, порицавайки го за неправилно поведение, което се случва много често, се приближете, но не визайте в дискусията, не се опитвайте да обясните поведението на детето и неговите особености, а се постарайте бързо да приключите разговора и да отведете детето.

Помнете, че детето обезателно ще отреагира, даже и външн да остане невъзмутим. С целия си вид, изразяващ спокойствие, прегърнете детето, за да покажете, че нищо страшно не е станало, а след това му обяснете, защо «лелката го е нарекла хулиган»: «Ти бягаш бързо, а погледни другите деца. Ако случайно се спънеш, можеш да паднеш и ще плачеш». В такива случаи пред възрастния стоят две задачи. Първата — обяснявайки причинно-следствените връзки, дайте на детето да разбере, че то не е «лошо», а просто е възникнала сложна ситуация. А след това предложете на детето конкретния път за нейното поправяне. Втората — нека детето да почувства,

че вие го обичате, че вие сте с него и не давате да го обиждат в никакъв случай, че винаги ще се притечете на помощ.

Ако реакцията на детето е много бурна — например, то плаче или тропа с крака — не му пречете, дайте му възможност да освободи негативните емоции и чак след това тактично му обяснете, какво е станало и как възникването на подобна ситуация може да се избегне занапред.

В магазина учете детето да избира необходимото — продукти, организирайте неговото общуване с продавача и самостоятелни дребни покупки — дайте на детето паричка, и нека то само да си купи сок от познатия му продавач. Това ще стане възможно, когато детето напълно усвои тази ситуация. Помолете вашето дете да ви помогне при носенето на чантата с покупките.

При разходките се старайте да разнообразявате маршрутите. Ако детето се противи на новия маршрут на разходката, не възразявайте, а се постарайте да разширите знанията за познатите страхове: обърнете внимание на светофара на кръстовищете, обяснете, какво трябва да се прави, когато свети зелено, червено и т.н.; покажете, къде е разположена детската градина, надникнете там и наблюдавайте заедно, как играят дечурлигата на пързалката; напомнете: «Погледни — автобусна спирка. Ние чакаме тук автобус, когато отиваме на басейн». Описвайте всичко, което виждате по пътя; правете това многократно, даже и ако детето не обръща внимание на тези описания. А следващия път отново се опитайте да промените леко маршрута, постепенно отдалечавайки се от дома на по-голямо разстояние. За това се постарайте да създадете у детето мотив — «да отидем там, за да ти купим боички», «нека да отидем в парка, помниш ли, как там се запозна с кучето, а стопанинът му ти разреши да го подържи за каишката?».

Ако вашето дете е достатъчно порастнало, вземете го с вас, когато отивате по работа: на пощата, в банката, в аптеката и т.н. По пътя разказвайте на детето какво е почща, какво прави пощальонът, напишете заедно с детето и пуснете писмо до баба. В аптеката купете заедно с детето для куклена аптечка с бинт, вата и пластири, с помощта на които детето в къщи «ще лекува» куклите.

Не се стеснявайте да повторяте и говорите неща, които се подразбират от само себе си. Помнете, че това ще помогне на детето да усвои много аспекти от социалния живот. А главното — не се бойте да изследвате света заедно с детето! При правилен подход, изискващ постоянно внимание и мъдра помощ от възрастния, новите впечатления обогатяват опита на взаимодействие на аутистичното дете с други хора. Необходимостта от вземане на решение в трудни ситуации закаляват детето, помагат му да стане по-самостоятелно. Понякога трябва да се въоръжите с търпение, т.к. се налага да решавате не само проблемите на детето, но и да преодолявате хорското неразбиране.

далечни разходки

разходките в парка, на гости; театър, цирк, кафе; посещение на басейн, детско студио могат да бъдат тежки за аутистичното дете и съпровождатите го близки, а понякога и невъзможни. Отдалечавайки се от познатите места детето губи увереността си и попада във властта на страха и дискомфорта. Такова състояние може да предизвика остра реакция — детето започва да плаче, дърпа се от ръката ви, изразявайки по отзи начин молбата си да се върне. Това е реакция на самозащита, когато детето се опитва да излезе от състоянието на дискомфорт. В този случай трябва да не уговаряте детето, не го ругайте, а му дайте възможност да се успокои. Действайте според ситуацията; спрете се за малко, погледнете детето отстрани, поговорете, а след това продължете пътя си или се върнете в къщи. Сложна се оказва ситуацията, когато детето не изразява своето състояние бурно, а преживява острите негативни емоции дълбоко вътре в себе си. Това за него е вредно, може да затормози неговото развитие.

далечни разходки са нужни, но е необходимо да се съблюдават следните правила:

1. **Усвоявайте пространството постепенно.**
2. **Гответе се за разходката предварително**, обсъждайте, къде смятате да отидете, какво ви очаква там.
3. **Приучете детето да ползва обществен транспорт.** За начало може да изминете с автобуса само една спирка. Подгответе детето за разходката, разкажете какво ще се случи, къде и защо отивате.
4. **Местата за посещения избирайте внимателно.** За начало изберете нещо по-близо до дома и където има по-малко хора. Постепенно приучвайте детето да бъде в компания, и с времето то ще престане да се бои от струпването на хора.
5. **Посещавайте нови места**, където се намират непознати деца и възрастни — кръжок по рисуване, басейн, — **отначало водете детето незадълго**, дайте му възможност да привикне към

новата обстановка, към детския колектив, към нови възрастни. Може да се договорите с педагога или треньора на първо време да присъствате с детето, а в случае.

6. Действайте според обстановката: бъдете готов за това, че детето е способно да се държи по различен начин. Така, то може в някакъв момент да поиска да се уедини, защото скупчването на народа го е уморило, — намерете тихо място, където то може да си отдъхне. А ако детето, не дочака започването на представлението, а поиска да се върне у дома — не се противете. Това означава, че за днес то вече е получило достатъчно количество впечатления. Не настоявайте в никакъв случай, избягвайте давления, иначе следващия път детето ще се бои да тръгне с вас на подобно пътешествие.

7. У дома припомняйте, обсъждайте видяното, интересните детайли. Укрепвайте и разширявайте новите представи, използвайте разни възможности: нарисуйте картинка, научете стихче, организирате игра. Задавайте въпроси, обяснявайте в хода на беседата причинно-следствените връзки, логиката на събитията, заразявайте детето със своите положителни емоционални отношения.

Практика на работата с аутистичните деца показва, че е правилно да се организира поэтапно усвояване на обкръжаващия свят, може да се преодолеят ограничения, обусловени от трудностите за детето. Не се бойте да пробвате. Помнете, че резултата ще бъде достигнат в хода на постоянни, регулярни тренировки.

ОРГАНИЗАЦИЯ НА ВРЕМЕТО

ДНЕВЕН РЕЖИМ НА ДЕТЕТО

Поддържането на дневен режим е важно за децата със синдрома на аутизма. Създаването на особен режим има първостепенно значение — това е необходимо условие за развитие.

В организацията си дневния режим се опира на следните съставящи:

— **Възраст на детето.** Например, бебетата много спят, а в учениците могат дълго да играе и да се занимава.

— **Биологически ритми на детето,** които се проявяват преди всичко в особеностите на редуване на периоди на сън и бодърстване.

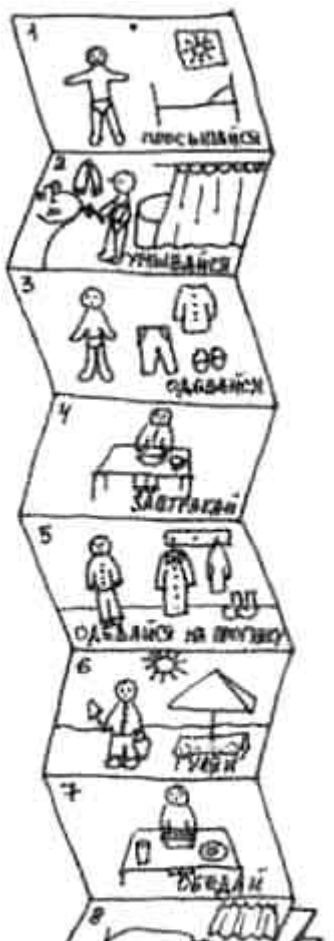
— **Традиции на семейството:** как в него е прието да започва деня, храненето, прекарват заедно времето си и т.н.

— **Возможности на семейството:** например, може ли някой от възрастните постоянно да се намира до детето през деня.

Предлагаме следните препоръки за организация на дневния режим:

1. **Емоционален коментар на всичко, което се случва в течение на деня.** Постоянно обяснявайте на детето, какво се случва, заразявайки го при това със своите възприятия, - сега вие сте «окоото», чрез което детето разглежда обкръжаващия свят. Коментарите при това, като по правило, не съдържат нищо особено — най-обикновени думи, движения и действия, които най-добре предават вашите чувства. Оставайте естествени. При това не забравяйте: всичко което за вас се разбира от само себе си, че това, което обикновеното дете усвоява спонтанно, за аутичното дете е трудно и трябва специална работа. Изпълнението на тези препоръки ще помогнат на детето да осмисля случващото се, да разбере, защо всичко става така, а не иначе. Това позволява да се избегне механичeskото повторение на действия, а така също помагат на детето да се чувства по-комфортно в рамките на ежедневиия живот.

2. Възпитаването на самостоятелност изисква специална **работа по запомняне на последователността на събитията, които се случват през деня, а така също и реда на действията в тази или онази ситуация.** Самостоятелността предполага осъзнаване на произхождащото, затова предлагайте на детето да си спомни какво вече е свършено и какво трябва да се направи. За запомняне на събитията през деня ще ви помогне направената от вас сгъваема книжка, разказваща за дневния режим на детето. Такава книжка може да се направи от картинки, нарисувани заедно.

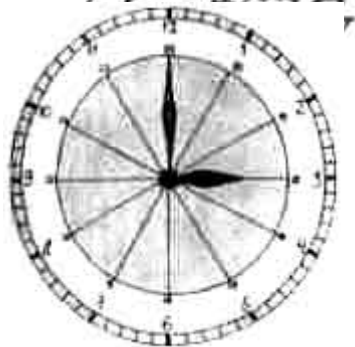
3. Старайте се, преживяването на събитията през деня, изпълняването на определените действия да носи удоволствие. За това по време на къпането поиграйте с детето на „фонтан”, «капки» (виж. с. 36, 35), а слагайки детето да спи му изпейте песничка. Никой по-добре от близките на детето не знае какво му донася удоволствие.

4. Предлагайте на детето веществени **ориентири**, символични обозначения на едно или друго събития, подпомагащи детето бързо да превключва.

5. **Въведете нови детайли** в обикновените действия, **отстъпвайте понякога от всекидневния режим**. Например, вместо обед у дома отидете в близкото кафе. При това не забравяйте да обсъдите този план отрано.

формиране на времеви представи

Времето — абстрактна категория. Предлагаме примерен алгоритъм:

- запознаване с часовника

Покажете на детето различни часовници. При това не се стремете да обясните, какво е това секунди, минути и часове, главното е самия предмет да стане за детето вещественно олицетворение на времето.

- УСВОЯВАНЕ НА ПОНЯТИЯТА «УТРО», «ДЕН», «ВЕЧЕР», «НОЩ»

Сутринта съставете с детето примерен план за предстоящия ден, ясно проговорете всяка точка от плана. А вечерта, преди сън, си спомнете по ред всичко, което се е случило през деня. При това използвайте такива времеви категории, като «утро», «ден», «вечер», «нощ».

Използвайте тези понятия в течение на деня. Да кажем, ако вечерта детето помоли: «Може ли да обядвам!», напомнете му: «Обедът беше през деня — помниш ли, ние заедно варихме супа? А сега е вечер — скоро татко ще си дойде от работа и ще вечеряме всички заедно. За вечеря имаме картофи с котлети».

пригответе кръг, разделен на четири части, обозначаващи различни части (може да използвате различни цветове), вие получавате още една възможност нагледно да представите информацията: в различните части на кръга може с топлички да прикрепите фотографии на детето, на които то спи, мие се, яде и т.н.

Давайте на детето словесни ориентири за частите близки до неговия опит: утро — «тогава се събуждаш», ден — «тогава се разхождаме», «когато обядваме», вечер — «когато татко се връща от работа», «кога на улицата започва да се мръква», нощ —

«когато си лягаме да спим», «когато на улицата е тъмно, а на небето свети луната» и т.н.

- УСВОЯВАНЕ НА ПОНЯТИЯТА «ДНЕС», «ВЧЕРА», «УТРЕ»

Опитайте заедно с детето да си спомните, какво интересно се е случило вчера. Това е особено ефективно, ако се е случило нещо не съвсем обичайно. Измисляйте нещо ново за утре. Използвайте думите «днес», «вчера», «утре», но при това обяснявайте смисъла в достъпна за детето форма: «Ето стъмнява се, и ти лягаш да спиш. А когато се събудиш — ще е утре».

- УСВОЯВАНЕ НА ПОНЯТИЯТА «СЕДМИЦА», ДНИ НА СЕДМИЦАТА

В своя емоционален коментар не забравяйте да назовавате дните на седмицата— например, «днес е вторник», — като не е нужно детето да повтаря.

- МЕСЕЦИ

В разговорите с детето назовавайте, кой месец е сега, но не искайте заучаване на названията на месеците.

Направете сами календар — такъв, който се прехвърля. Започнете с януари, в началото на всеки месец нарисуйте съответна картинка. В края на годината вие ще имате пълен календар, който ще помогне на детето да свърже в единна верига понятията месеци и сезони. Такъв календар може да се ползва няколко години. Може да залепите и фотографии на детето.

Предлагайте на детето веществени ориентири, символизиращи конкретния месец. Така, символ на декември може да стане украсено елхово клонче, май — цвятяща момина сълза, а септември — гъбичка.

- ГОДИШНИ ВРЕМЕНА

Наблюдавайте заедно с детето сезонните изменения в природата, обсъждайте наблюденията.

Скицирайте наблюденията, получени от разходката. Изработете предмети от природни материали. Така, през пролетта можете да свиете венец от глухарчета, а през есента изгответе човече от събрани в парка жълъди.

Четете разкази и стихотворения за годишните времена, разглеждайте съответните илюстрации в книжките, запознайте детето с репродукции на картини, посветени на сезонните изменения в природата.

Направете голям картонен кръг — символ на «круглата година»; разделете го на четири части (сезони), във всяка долу нарисуйте или залепете картинки-символи на годишните времена.

Полезно е използването на фотографии на детето (лялото на вилата, в есенния парк, зимата на празника около елхата и т.н.). закачете кръга на видно място в стаята на детето и от време на време се връщайте към работа с него.

Гответе се за сезонните празници (Нова година, 8 Март и др.), а така също и рождения ден на детето, близките и други родственици — пригответе подаръци, нарисуйте картинки, направете украшения за елхата. Отбелязвайте празника с цялото семейство.

Давайте на детето словесни ориентири: есен — «листопад, дъжд», зима — «студ, сняг».

И така, запознавайки детето с понятията за време, ние използваме такива **методи**:

- наблюдение;
- беседа;
- рисуване;
- изготвяне на предмети;
- въвеждане на словесни и веществени ориентири;
- четене на книжки с картинки по дадена тема;

При това времевия промеждутък постепенно се увеличава: отначало ние обсъждаме събитията от един ден — така, вечер преди сън може да си спомните, какво интересно нещо сме свършили днес; след това си спомняме, какво е станало вчера, планираме, какво ще правим утре. След това може да обсъдите, «как ходихте лятото на вилата», да помечтаете за приближаването на рождения ден.

БИТОВИ РИТУАЛИ

Под «битови ритуали» ние подразбираме организация на обучението на детето в отделни битови навици, умения за самообслужване и др..

Изработване на стереотипи на поведение в битови ситуации и постепенното им усложнение

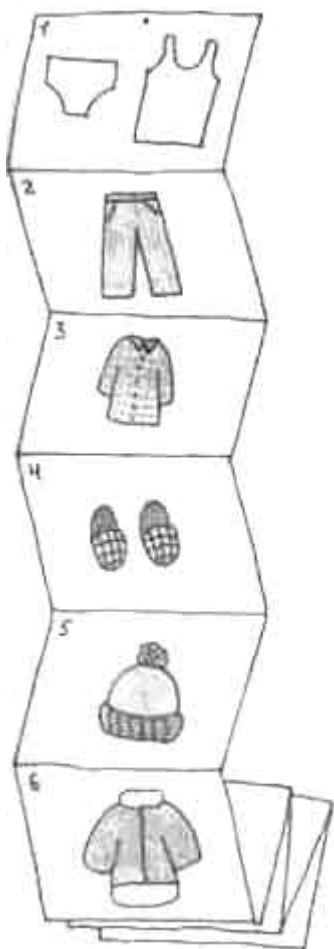
Може да се отделят основни направления на работа:

Стереотипите на поведение — това е съвкупност на способите на взаимодействие на аутистичното дете с обкръжаващата среда. За изработката им в битови ситуации се предлага следната последователност:

1. Отначало възрастния прави всичко сам, съпровождайки действията си с емоционални коментари (от името на възрастния и детето заедно: «Хайде, да облечем блузката, копчетата ще закопчаем—ето така! Колко добре се справихме!»), включваме детето самопри по - леките операции (при това може да се действа с ръцете на детето).

2. Постепенно, когато детето вече е научило много, неговото участие в произтичащото се увеличава: възрастният подтиква детето самостоятелно да осъществи всички операции, които то е способно да изпълни сам.

3. Детето действа по речева инструкция.

При обучението на детето в стереотипи на поведение в бита следва да се съблюдава следните **правила**:

—искайте от детето да изпълни някакво действие допустимо само в този случай, ако то може това, и вие знаете за това;

—съблюдавайте принципа «от простото към сложното»;

—обучението изисква постепенност, не се старайте да обучите всичко изведнъж;

—при обучението е необходима положителна настройка: радвайте се на успехите на детето, игнорирайте неуспеха, направлявайте по верния път, предупреждавайте за грешки;

По принципа «от простото към сложното» в началото се усвоява упростения вариант на стереотипно поведение в определена битова ситуация. Когато този вариант е усвоен, може да се пристъпи към неговото усложнение.

Аутистичните деца трябва специално да се учат да молят за помощ.

3 игрова дейност на аутистичното дете

ОСОБЕННОСТИ В РАЗВИТИЕТО НА ИГРАТА НА АУТИСТИЧНОТО ДЕТЕ

предметна игра

Аутистичните деца обичат да манипулират с предмети. Чрез този етап на познаване на предметния свят минават в ранна възраст всички деца.

За разлика от обикновените връстници аутистичните деца за дълго «се задържат» на етапа на изучаване на предметния свят. При това **основния мотив на тяхната манипулация с предметите и играчките — привлекателните сензорни свойства:** ярки цветове на кубчетата, гладка лакирана повърхност, звук, с който играчката пада на пода... Именно стремлението да се извлекат от обкръжаващия свят разнообразни сензорни ефекти обяснява активния интерес на аутистичното дете към предметите. Характерна особеност за интереса на аутистичното дете към предметния свят — изменение на праговете на чувствителност: него го привличат най - разнообразните, много не са съвсем за това подходящи, предмети и материали — то пробва на вкус зъбната паста и праха за пране, лекарствата и средствата за миене на посудата, започвайки да дъвче пластелиновата ягодка. При това у детето често се наблюдава страстно желание да завладее някакъв предмет — мамино ветрила и кремове; таблетки, микстури и витамини и т.н.

Но ето да се **действа с предметите в съответствие с функционалното назначение аутистичното дете често отказва**, тъй като социалното назначение на предмета за него не е така важно, колкото неговото отделно сензорно свойство. Така, детето подхвърля във въздуха чука, а «да забива гвоздеи» категорично не желае... С изумление прелиства страниците на книгите, без да се опитва да чете...

Елементи на сюжетно-ролеви игри

Сюжетно-ролевата игра — висша форма на развитие на играта на детето. Именно в процеса на такива игри малкото дете може да вземе за себе си разни роли и да преживее разнообразни ситуации от социалния живот. От това, доколко пълноценно се развива сюжетно-ролевата игра в предучилищна възраст, зависят възможностите за бъдеща социализация. В игровото преживяване на сюжетите от живота на хората детето се учи да се договаря, отчитайки желанията на другите, отстоявайки в същото време своите интереси, да бъде гъвкав във взаимоотношенията и т.н. Именно в сюжетно-ролевата игра придобива детето много важен и разнообразен социален опит.

Тъй като връзката със света у аутистичното дете е нарушена, на него не му се отдава естественото усвояване на закономерностите на социалния живот. Развитие на сюжетно-ролевите игри, изискващи влизането в определена роля и действия в съответствие с нея, е затруднено, а често невъзможно без специална корекционна работа.

Такова дете **не умее да се договаря с други хора**. Да дадем пример. Към аутистично момиче на шест години се обръщат с молба да даде играчката си на друго дете. Нейната реакция: отначало тя замира в объркване, след това избягва с плач.

За да помогне на детето, близкия възрастен е длъжен да обясни смисъла на всяка възникваща ситуация, предлагайки при това на детето и възможните способности на действие. И, естествено, следва да се проиграват най - разнообразни ситуации от живота в играта.

Развитието на сюжетно-ролевите игри на аутистичното дете се отличава с редица особености. Първо, обикновено без специална организация такава игра не възниква. Трябва обучение и създаване на особени условия за игра. Понякога даже след специално обучение още много дълго присъстват само съкратени игрови действия.

Второ, сюжетно-ролевата игра се развива постепенно, и в своето развитие е длъжна да премине през няколко последователни етапа. Играта с другите деца, както обикновено произтича в норма, отначало недостъпна за аутистичното дете.

За съжаление, процеса на общуване с връстниците е нарушен у аутистичните деца в най-голяма степен. А доколкото реакциите на децата в хода на игра са непосредствени и възникват спонтанно, възрастният може да влияе на хода на играта само отчасти. Невъзможно е да се обяснят на децата всички особености на ситуацията и да се научи да се държи правилно по отношение към

необичаен връстник. А непосредствената реакция на някое от децата може да се окаже много силно емоционално изпитание за аутистичното дете, а в някои случаи стават и травмиращи.

На началния етап оптималното общуване не е с връстниците, а с по-малки или по-големи деца. При общуване с малките не е така забележимо изоставането в психическото развитие на аутистичното дете, а по-големите деца се отнасят към него снизходително, както към малко дете, помагат му. А възрастният е длъжен внимателно да следи за хода на играта и в случай на затруднение да помогне на детето.

СТЕРЕОТИПНА ИГРА

особенности на стереотипната игра

Аутистичното дете има любими игри — една или няколко. В такива игри детето може с часове да манипулира с предмети, извършвайки странни действия. Главните **особенности** на такива **стереотипни игри** са следните:

- целта и логиката на играта, смисъла на действията често са непонятни за обкръжаващите;
- в тази игра по подразбиране **единствения участник** — самото дете;
- **повторяемост** — детето върши един и същ набор от действия и манипулации;
- **неизменност** — веднъж установила се, играта остава еднаква за продължително време;
- **продължителност** — детето може да играе в тази игра с години.

Родителите често се дразнят от тези игри, нали обикновените деца така не играят.

Но често в стереотипните игри детето остава загадка за обкръжаващите, в тях има повтарящи се действия, манипулации с предмети, но отсъства видим сюжет.

стереотипната игра като основа на взаимодействията

в началния етап корекционната работа с аутистичното дете, не трябва да бъде «прекалено много». За начало просто седнете на някакво разстояние от детето и го наблюдавайте в неговата игра. Ако то не се отвърне от вас — вече е добре. Но често у детето вече има опит за общуване с възрастни, основан на пряк натиск, затова най-вече то ще се отдалечи от вас и ще се разположи за игра на друго място, или прямо ще заяви: «Не искам!» Във всеки случай останете не много далеко и продължете да наблюдавате.

Не бързайте. Използвайки резултатите от наблюденията, се постарайте да вникнете в структурата на стереотипната игра на детето: отделете цикъла от повтарящи се действия; заслушайте се в бърборенето на детето по време на игра. Вашите изводи ще ви подскажат, как може да вземете участие в неговата игра.

Когато детето привикне към вашето присъствие, може да се опитате да организирате взаимодействие с него в стереотипната игра. Не трябва много да говорите, вършете активни действия. Започнете с това, в нужния момент му подайте нужния детайл, вместо да му обръщате внимание на вашето присъствие. С тих глас повторете пред детето неговите думи. следващия раз използвайте любимую играшка ребенка, действуй както тактично и постепенно.

Вашата цел — да дадете на детето да разбере, че вие не му пречите да играе, от вас даже може да има полза. На този етап всички усилия трябва да са насочени към завоюване доверието на детето. Това ще изисква време, усилия и търпение.

Но ако действате търпеливо и настойчиво, обезателно ще настъпи момент, когато детето ще ви се довери, вие ще станете за него този човек, от когото то ще чака разбиране и помощ.

Ето още няколко съвета:

— Старайте се да се включите в стереотипната игра, а така също да внесете в нея нова сюжетна линия постепенно, т.к. нарушението на стереотипа на играта ще предизвика у детето протест. Тук е важно, детето да не възразява против участие в неговата игра на друг човек.

— В процеса на занятия детето във всеки момент може да се върне към своята игра — позволете му това. Помнете: стереотипната игра дава на детето усещане за комфорт, и, може това в даден момент да му е необходимо.

— всяка игра на детето може да стане изход от кризисна ситуация: ако у него е възникнала афективно избухване, а причината не може да се разбере или отстрани — предложете му любима игра. Ако се изостави стереотипа на игра, то детето приключва с неговите негативни емоции и пристъпва към спокойна игра.

Може да се предположи, че когато детето привикне с педагога и ще се чувства с него комфортно, потребността от допълнителен комфорт отпада.

Паралелно с тази работа започнете да предлагате на детето сензорните игри, описани долу. Може да се случи, така че някоя от тези игри да стане любима игра на детето — то ще я повтаря

много пъти и ще изпитва приятни емоции. Понякога така предложената игра отстрани може да бъде подобна на стереотипна само външно и не остава любима задълго. Обикновено стереотипната игра възниква у аутистичното дете спонтанно, отнякъде дълбоко отвътре, и то може да си играе на нея няколко години.

СЕНЗОРНИ ИГРИ

особенности на сензорните игри

Сензорни ние условно назоваваме игри, целта на които е да се дадат на детето нови чувствени усещания. Усещанията могат да бъдат най - разнообразни:

— **зрителни** (например, детето вижда ярките цветове, тяхното преливане един в друг, смесване);

— **слухови** (детето чува разнообразни звуци, от шумящи падащи листа до звученето на музикални инструменти, учи се да ги различава);

— **тактилни** (това, което детето усеща посредством допир, ощипвания: это и различни материали, от мек мъхнати кърпи до прохладна гладка повърхност на стъкло; и различни по величина и форма предмети — голяма топка и дребни мъниста, различни топчета и кубчета; и съприкосновение);

— **двигателни** (усещания от движението на телата в пространството и ритъма на движение — ходене, бягане, танци);

— **обонятелни** (детето вдъхва и се учи да различава разнообразни аромати от обкръжаващия свят — от аромата на котлети и маминия парфюм до аромата на дървени дъски и стоманени лостове);

— **вкусови** (детето пробва и се учи да различава на вкус разни продукти и блюда).

Малкото дете започва да открива света, попива в себе си поток от сензорна информация: то разглежда ярките цветни предмети и играчки, пощипва ги и лапа ги, шуми с полиетиленови пакети. На него всичко му е интересно, всяка дреболия има значение. Възрастните наричат този период — «навсякъде вкус». Но, осъзнавайки значимостта на произтичащото за развитието, поддържа детето в неговото изследване на света, примирете се с безпорядъка в дома, счупени предмети и възникване на разнообразни «аварийни» ситуации.

Понякога при нормално течение на развитието на детето настъпва момент, когато предметния свят с неговите свойства постепенно губи своята самооценност и отстъпва на втори план. И макар че усвояването на обкръжаващия предметен свят продължава, на първи план излиза света на социалните отношения: детето усвоява закономерностите на социалния живот, взаимоотношенията между хората. Този интерес намира своето отражение и развитие преди всичко в сюжетно-ролевите игри.

Процесът на изучаване на света за детето със синдрома на детски аутизъм протича по-иначе. И тук може да се отбележат следните закономерности. Първо, за **аутистичното дете сензорния компонент на света носи в себе си особена значимост**, която съхранява актуалността за пределите на ранната възраст. При това интереса към предмета у аутистичното дете е отделен от тази функция, за която е създаден предмета. Развивайки тази мисъл, да предположим, че за такова дете много предмети от обкръжаващия свят представляват сами по себе си абстрактни обекти, с набор от сензорни свойства. При това често детето отделя за себе си някои специфични свойства, които са незначими за нас.

Второ, аутистичното дете **не диференцира предметите и материалите според възможността за тяхното използване, действа с тях, не отчитайки техните свойства**, — пробва на вкус всичко подред. Такова отношение и неумение да се предвидят неприятните последствия от действията влече след себе си възникване на различни опасни ситуации.

Трето, интересът към социалния свят не се проявява самостоятелно и не става важен мотив в живота и дейността на аутистичното дете. Аутистичното дете почти не се интересува от играчки за сюжетно-ролевите игри.

сензорните игри като възможност за установяване на контакти

Провеждането на специално организирани сензорни игри с аутистичното дете може да даде нови прекрасни възможности за установяване на контакта с него. Ние изхождаме от положението, че светът на предметите и техните свойства са значими за аутистичното дете, привличат неговото внимание и интерес. В моменти на получаване на сензорни усещания детето изпитва удоволствие, което се проявява в целия му облик, а така също в степента на целеустременост (ако се опита да

превключи неговото внимание на нещо друго, то ще настоява за продължение на харесалите му занятия, а ако се опитате да му забраните — отговорът ще бъде бурно изразен протест).

Провеждането на сензорни игри решава следните задачи:

— **преживяване на приятни емоции**, които положително се отразяват на настроението и поведението на детето;

— **възникване на емоционален контакт с възрастните**, поява в живота на детето на човек, който го разбира, открива нови възможности за провеждането на корекционната работа и влияние на самия ход на понататъшно развитие на детето;

— **получаване у детето на нова сензорна информация**, което е важно за разширение на неговото представяне в обкръжаващия свят;

— **вносяне в играта на нови социални смисли** посредством въвеждането на сюжети, които в цяло приближават детето към света на хората, дава нови представи за социалните взаимоотношения.

В началото на занятия с детето главната задача при провеждането на сензорни игри — установяването на емоционален контакт между психолога (педагога) и детето. Първите трудности в работата с такива деца обикновено възникват още при първото запознанство: обикновена ситуация, когато детето или не обръща внимание на присъствието на новия възрастен, или става напрегнат или агресивен. На аутистичното дете му трябва време, за да усвои нова ситуация на общуване, да привикне към педагога. Провеждането на сензорни игри позволява да се завоюва доверието на детето, да осъществи с него контакт.

Играйте с детето на такива игри, научете го да се радва и се радвайте заедно с него. Вътрешният свят на детето със синдром на аутизъм често е украсен с мрачни тонове страх и дискомфорт или самота, отстраняване от хората. И ако на вас ви се удаде да напълните неговия свят със светлите цветове на увереността и радостта, това може да стане движеща сила, подбуждаща детето към по-активно изследване на обкръжаващия свят. При това във вас то ще вижда помощник и съюзник.

Ако това се случи, то следващия етап на работа с аутистичното дете ще бъде обучение в различни форми на взаимодействие, разширение на неговите представи за света, постепенно оттегляне от тесните стереотипи на поведение, организация на преживяване на най-разнообразни ситуации и варианти в една и съща ситуация.

Видове сензорни игри

игри с цветове

- ЦВЕТНА ВОДА

За играта ще са необходими акварелни бои, четки, 5 прозрачни пластмасови чаши. Сложете чашите подред на масата и напълнете с вода. Вземете с четката боя от един от основните цветове — червен, жълт, син, зелен (може да започнете с любимия цвят на детето, ако има такъв, това ще помогне да въвличете детето в играта) — и разтворете в една от чашите. Коментирайте своите действия, постарайте се да привлечете вниманието на детето, внесете елемент на «вълшебство»: «Сега ще вземем с четката твоят любим жълт цвят, ето така. А сега... ще потопим в чаша с вода. Интересно, какво ще се получи? Виж, колко е красиво!» Обикновено детето очаровано следи това, как облачето от боя постепенно се разтваря във водата. Може да разнообразите ефекта и в следващата чаша да разберете, кой от способите му харесва най-много.

В тази игра детето бързо може да прояви желание по-активно да участва в произтичащото — «предлага» следващия цвят или хваща четката и започва да действа самостоятелно. След първите демонстрации детето играе на «Цветна вода» не само на занятията с психолог или педагог, но може предприеме игра във всеки момент, когато поиска. В този случай на помощ идва някой от близките. Ако степента на развитие на битовите навици на детето позволяват, то напълно може да действа самостоятелно.

Когато увлечеността в чисто сензорните ефекти започне да отслабва (различните деца изискват затова различно време и брой повторения), може да се пристъпи към разширяване на играта. Възможен вариант за развитие на играта — *организация на активното участие на детето в нея и развитие на битовите навици*. Така, ако на детето му хареса играта, то се съгласява да изпълни вашата молба-инструкция — предложете му да отбие крана, да налее вода в пластмасова бутилка, след това да напълни с вода чашата. Ако разлее водата на масата или на пода, помолете детето да забърше. Инструкциите трябва да са ясни. В началото на такава работа действайте заедно с детето: «Давай да отворим крана. А къде е нашата бугилка? Ето я, да налеем в нея вода — ох колко тежка

е сега бутилката, да я занесем заедно. Сега ще разлеем водата по чашите. Бул-бул-бул —тече водата. Ой! Разляхме вода на масата! Каква стана! Да вземем гъбата и да изтрием масата.» и т.н. Когато детето достатъчно усвои тази игра и ясно усвои някои несложни действия, предоставяйте му все по-голяма самостоятелност при изпълнение на задачите.

- СМЕСВАМЕ ЦВЕТОВЕ

Смесвайки цветовете, ние можем да създаваме нови цветове. За това слейте във водата разни цветове в една чаша или разтворете в чаша с чиста вода подред няколко цвята. Така, от жълто и червено получавме оранжев, от син и жълт — зелен, от червен и син —виолетов.

игри с вода

играта с вода, преливането и пръскането са особено любими на децата. Такива игри може да се замислят не само при къпане, но при всяка възможност: пъхнете палеца в биеща струя на фонтана и погледнете, какво ще се получи; да погледне в локвата на асфалта и да попробва да разгледа в нея своето отражение, облаците, клонките; да хвърля камъчки във вира и да наблюдава, как се разпръскват по водата кръгове...

Игрите с вода имат и терапевтичен ефект. Самата фактура на водата оказва приятно-успокояващо въздействие, дава емоционален заряд. Затова е полезно да се посещава басейн: детето не само се учи да плава, закалява здравето си, но и може да свали отрицателните емоции и да получи положителен заряд енергия.

Предлагаме следните варианти за игри с вода.

- ПРЕЛИВАНЕ НА ВОДА

За да бъде удобно на детето да достигне до крана, преместете стола до мивката. Вземете пластмасови бутилки, чашки. Сега ги напълнете с вода: «Бул-бул, потече водичка. Ето разна бутилка, а сега — пълна». Може да преливате водата от една посуда в друга.

- ОТВОРИ! — ЗАТВОРИ!

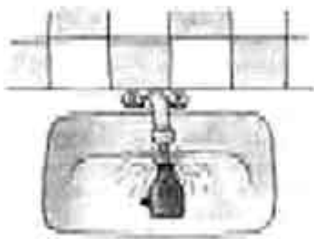
Обърнете напълнена с вода пластмасова бутилка. След това поставете длани под изтичащата от гърлото струя. Прокоментирайте своето действие с думите: «Затворихме водичката! Как ти ще помолиш да отворим водата? кажи: "Лена (подбуждайте детето да използва обръщения), отвори!" ето, отвори — отново потече водичката бул-бул-бул!» следващия път действайте с дланите на детето, подбуждайки го да затваря и отваря водата.

- ФОНТАН

ако поставите под струя вода лъжица или шишинце с тясно гърло се получава «фонтан». Обикновено този ефект довежда децата до възторг: «Пш-ш-ш! Какъв фонтан се получи — ура!» Поставете палец под струята на «фонтана», подбудете детето да повтори действие след вас.

- БАСЕЙН

Напълнете таз с вода, организирайте игра на «басейн», където ще се учат да плават играчки. Провеждането на такава игра се препоръчва, ако детето вече е посещавало басейн и у него има реална представа за него. Съпровождайте хода на играта със словесни коментари: «ето нашите кукли отишли на басейн. Какъв голям басейн! В басейна се учат да плуват — ето така. Да поплуваме!»

- ЕЗЕРО

Напълнете голям таз с вода: сега это «езеро», в което плават рибки или патици: «какво дълбоко езеро — много вода! В езерото плават патици. Ето и мама патка. А ето нейните деца — малките патета. "Кря-кря-кря! — говори патката. — Деца, плувайте след мен!" ето патенцата отидоха на брега и се греят на слънце» и т.н.

- МОРЕ

На следващото занятие този същия таз с вода може да се превърне в «море», по което плават кораби: «Плава по морето кораб и свири: у-у-у! А кой иска да плава на кораба? Зайчето иска! (може да се използват фигурки, налепенни от пластилин, които здраво да стоят на палубата) ето излезе вятър! Какви силни вълни! Обърна се нашия кораб — давай по-бързо да спасим пасажерите! А сега да поправим кораба и може да плуваме по-нататък» и т.н.

- КЪПАНЕ НА КУКЛИ

Изкъпете куклите в топла водичка, потъркайте ги с изтривалка и сапун, завийте ги в кърпа: «А сега ще къпем куклите. Да налеем във ваничката топла водичка – пробвай с ръка водичката, топла ли е? Отлично. А ето нашите куклички. Как се казват те? Это Катя, а это Миша. Коя ще се къпе първа? Катя? Добре. Нека да попитаме Катя, харесва ли й водичката? Не, гореща ли е?» и т.н.

- МИЕНЕ НА ПОСУДАТА

Измийте посудата след кукления «обед», използвайки гъбка и средство за миене на посудата: «ще измием посудата. Завърти крана! Каква е водата? Гореща. А тази? Студена. Нека да пуснем и студената вода, и горещата — тогава ще се получи топла вода. Ето така ще изтрием с гъбата чинията. Сега да изплакнем. Чиста е вече чинията!»

игри със сапунени мехури

на децата им харесва да наблюдават кръженето на сапунените мехури, с викове на възторг те бягат из стаята, докато не «хванат» всичките до един, и веднага искат повторение. Но сами да надуват мехури често отказват — това изисква сръчност и определена степен на развитие на дишането.

Ние предлагаме предварително да подготвите детето за играта със сапунените мехури. За това е нужно да го научите силно да духа, да направлява струята въздух в нужната посока. Предлагаме следните игри:

— «Снегът дойде» — духа късче вата във въздуха, така че то да не падне.

— «Плувай, корабче!» — духа на малко леко корабче по вода (например, по време на къпане).

— «Въртележка» — духа играчка-въртележка.

— «Бълбукане» — духа през тръбичка в чаша, наполовина пълна с вода. Играта показва, сформира ли е у детето целенасочен въздух и силно ли духа то.

Играейки със сапунени мехури, съблюдавайте всичко много внимателно. Следете, детето да не вдиша течност в носа. То може да направи това по инерция, ако е свикнало да пие сок от кутии чрез сламки, или поиска да опита течността на вкус. Затова използвайте безвредни вещества и не по много.

- САПУНЕНИ МЕХУРИ

За да предизвикате у детето интерес към самостоятелно надуване на мехури, предложете му рамки от купени балони с разнообразни тръбички — за това вземете (предварително преговорете с детето целта) от «Макдоналдс» коктейлна сламка или свийте и залепете от плътна хартия тръба. За получаването на големи мехури ще е необходима и неголяма пластмасова бутилка с отрязано дъно.

- ЗАМЪК ОТ ПЯНА

В неголям съд налейте немного вода, добавете средство за миене на посуда и разбъркайте. Вземете широка коктейлна сламка, пуснете в съда и започнете да духате — с огромни бълбукане пред очите на детето израства облак от преливащи се мехури. Предложете на детето да подуха заедно с вас, а след това самостоятелно. Поставете вътре в пяната пластмасова или гумена играчка — това е «принц, който живее в замъка».

игри със свещи

Пригответе набор от свещи — обикновена дължина

- ДА ПОДУХАМЕ ОГЪНЯ

Поставете дълга свещ устойчиво: «погледни, свещта гори — толкова красиво!» Помнете, че детето может може да се изплаши — тогава отложете играта. Ако реакцията е положителна, предложете да подуха срещу пламъка: «А сега да подухаме... Силно, ето така — ой, изгасна огъня. Погледни, как се издига дима». Скоро, детето ще поиска да запалите свещта отново. Освен полученото удоволствие от изгасянето на огъня на свещта е полезно и за развитие на дишането.

- РАЗХОЖДАМЕ СЕ В ТЪМНИНА

Оставете на мама «задача в къщи»: когато се стъмни, не включвайте електрическата светлина, а запалете свещ и походите с нея из къщи, осветявайки пътя.

- РИСУВАМЕ С ДИМА

Държейки в ръка загасената свещ, порисувайте във въздуха с дима: «погледни, какъв дим във въздуха! Чувстваш ли мириса?» след това подухайте или направете няколко размаха с ръка, за да се разсее димът.

- ПРАЗДНИК НА ВОДАТА

Напълнете таз с вода, пуснете по повърхността ѝ една или няколко плаващи свещи — в тъмна стая (например, във вана със притворена врата) получава се ефектно, с преливащи се във водата светлинни отражения, зрелище. За устойчивост може да се постави свещта на пластмасова чиния от куклената посуда.

- СТУДЕНО — ГОРЕЩО

Напълнете лъжица с вода и я подръжете над пламъка на свещта, обърнете внимание на детето на това, че студената вода е станала топла. Така може да се разтопи късче лед, сладолед. «не трябва да се докосваме до огъня — горещо е! Може да се изгорим. Нека да подържим над огъня късче лед. Погледни, ледът се топи».

ИГРИ СЪС СВЕТЛИНА И СЕНКИ

- СЛЪНЧЕВО ЗАЙЧЕ

Избираме момента, когато слънцето погледнете прозореца, хванете с оледалото лъч и се постарайте да обърнете внимание на детето на това, как слънчевото «зайче» скача по стената, от стените на дивана и т.н. Възможно е, на него да му се прииска да се допре до светлинното петно. Тогава бавно отместете лъча на страна: опитайте да привлечете детето към игра — предложете му да хване бягащото «зайче». Ако на малкия му се хареса играта, си сменете ролите: дайте му огледалото, покажете, как да хване лъча, а след това застанете до стената. Постарайте се да го «уловите» много емоционално, не забравяйте при това да коментирате своите действия: «Хвани-хващам! Какво ловко зайче — как бързо бяга! Ой, а сега е на тавана... Хайде, зайче, спусни се към нас!» Смехът на детето става най-добрата награда за вас.

- СЯНКА НА СТЕНАТА

Когато се стъмни, включете настолната лампа и отправете нейната светлина към стената. С помощта на китките на ръцете вие ще получите на стената сянка на лаещо куче, летяща птица и т.н. Може да се използват различни предмети и играчки.

Детето може да се изплаши, така че опитайте внимателно и първия път проведете такава игра не в детската стая. В случая на уплаха страхът на детето може да се окаже здраво свързан в неговото съзнание с мястото, където детето го е изпитал, с конкретна настолна лампа. Опитайте за начало в коридора, а по-добре на улицата, в светлината на фенера.

- ТЕАТЪР НА СЕНКИТЕ

Може да се измисли несложен сюжет и да организира цял «театър на сенките», за това използвайте пригответените по-рано хартиени фигурки-силуети.

- ФЕНЕР

Пригответе електрически фенер и, когато се стъмни, походите с фенера из къщата. Фенера ще послужи, ако е прегоряла лампичката, по време на разходка по тъмните алеи в парка, където няма фенери, и т.н.

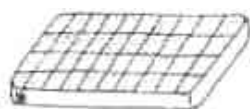
- ТЪМНО — СВЕТЛО

С помощта на фенера устройте осветение в кукления дом или в къщичката за игра, която може да направите от големи кутии.

игри с лед

- ЛЕДЧЕТА

Нека мама отрано да приготви лед: заедно с детето да запълни с вода форма за лед и да постави в хладилната камера. На занятието вземете леда и заедно с детето извадете от форматс: «Погледни, как водичката е замръзнала — станала е студена и твърда». Нагрейте късчето лед в лъжицата: «Ой, какво студено ледче! А ръката е топла. Погледни, водичката капи — това е ледът, който се топи и отново се превръща във вода».

- ТОПЯТ СЕ ЛЕДЧЕТА

Подгрейте късче лед над пламъка на свещ. Или в стъклена чаша налейте гореща вода, пуснете късчето лед и наблюдавайте, как бързо той се топи. Може да се вземат няколко чаши и да се наблюдават, как се топи ледът във вода с различна температура.

А когато детето пие много горещ чай, добавете в чашката с чай късче лед, за да «изстине чая бързо».

- РАЗНОЦВЕТЕН ЛЕД

Може да се приготви разноцветен лед, добавяйки във водата бои. Или порисовайте с бои на голямо късче лед.

- ЛЕДЕНИ ФИГУРИ

Замразявайте вода не само в специални форми. Използвайте също пластмасови чаши, различни форми, за да получите късчета лед с различна форма и размер. Използвайте ги като конструктор — выкладвайте узоры (лучше на однородном цветном фоне). Направете от леда ледена пирамидка или дом.

- ШУШУЛКИ

През зимата на разходка обръщайте внимание на детето на заледеления път, шушулки и т.н.

игри със зърна

Пригответе зърна: леща, грах, боб, ориз. Занятието се провежда в кухнята.

- ПРЕСИПВАМЕ ЗЪРНА

Пресипете зърната с лъжица, бурканче от едно място на друго. Пресипете зърната в ръка, обърнете внимание на детето за извличания при това звук.

- ДЪЖД, ГРАД

Детето може да поиска за разсипе зърната. В този случай оставете го да му бъде много трудно. Будете готови за такова развитие на събитията — позволете на детето да направи това, контролирайки неговите действия. Нека разсипващите се зърна да станат «дъжд» или «град», и от този момент сензорната игра преминава в терапевтична (см. с. 51).

По разсипаните по пода зърна може да походи босо. Може да посипете зърна на шийката или голият гръб на детето, ако то позволи.

В края на тази игра организирате оборка.

- ДА НАХРАНИМ ПТИЧКИТЕ

В тази игра ще ви е нужна купа с булгур и фигурки на птички — това могат да са вробчета, или кокошки, гуски. «Ето долетяха при нас птички: пи-пи-пи! Птичките искат да ядат. Какво ядат птичките? Да, зрънца. Дай да насипем зрънца на птичките. Яжте, птички, зрънца!»

- ВКУСНА КАШИЧКА

Добавете във водата грис, сварете «кашичка» за кукли, а след това ги нахранете.

Може от булгур да «пригответе» друга храна за куклите — например, ако смесите грах с късче кафяв пластелин ще се получи «шоколад с орехи».

игри с пластични материали

(пластелин, тесто, глина)

Първо да се уговорим, че използването на някои материали е невъзможно заради повишената гнусливост на аутистичното дете. То може с отвращение да отхвърли тестото, защото то лепне по ръцете, да не се решава да докосне до глината, да се откаже от работа с пластелин, ако той мирише неприятно. Избирайте екологично чист неароматизиран пластелин естествени цветове, достатъчно

мек, но не лепящ по ръцете. При това не винаги вашият избор съвпада с избора на детето. Опитът показва, че може да се намери материал, който детето да хареса.

За работа с пластични материали следва да се обучи детето на някои навици за работа с тях:

— **Месим и откъсваме.** Пригответе парче пластелин и предложете на детето да го подържи в ръце, да го смачка с пръсти, да откъсне няколко малки късчета. Такива действия запознават детето с меката и пластична структура на материала, дават разнообразни тактилни усещания на пръстите на ръцете. Следващият път предложете на детето късче тесто, след това — глина. Обърнете внимание на това, че различните материали притежават различни свойства.

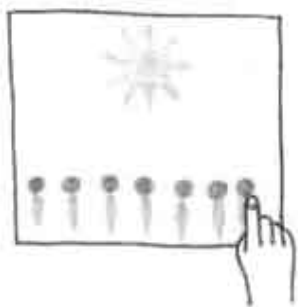
— **Натискаме и размазваме.** Научете детето с натискащо движение на показалеца да притисне късчето пластелин към дъсчицата или лист картон. Ако отначало натискането на пластелина с пръсти, а след това преместите пръста, то по този начин (размазване) ние получаваме пластелинова линия.

— Покажете на детето два основни начина на лепене (навиване на топка с кръгови движения и разточване на колбас с движения напред-назад): на плоскостта на масата или между дланите, ако работим с голямо парче, или между пръстите, ако парчето пластелин е малко. Отначало действайте с ръцете на детето (ако то не се съпротивлява). След това му предложете да направи това самостоятелно. Обикновено изпълнението на тези прости прийоми, особено разточването, не извиква големи сложности у детето.

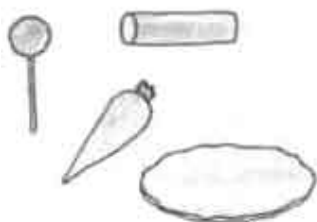
— **Режем на късчета.** Научете детето да разрязва пластилин или тесто на късчета с различни размери с помощта на пластмасов нож.

След като детето усвои всеки начин поотделно, може в една игра да се комбинират разни методи. Например, когато «лепим пирожки», ние и месим, и разточваме, и разрязваме.

- ПЛАСТИЛИНОВИ КАРТИНКИ

При създаването на пластилинови картини използваме методите натискане и размазване. По този прост способ може бързо да се направят най-разнообразни «картини» от пластилин: размажете по картона зелен пластилин — това е «тревичка», отщипнете от червения пластилин неголеми късчета и ги прилепете — получава се «полянка с ягодки». По този начин в синьото езеро ще заплуват «златни рибки», а на синия картон се появява жълто пластилиново «слънце» с лъчи. Размажете на тъмен фон разноцветни късчета пластилин — получава се «салют».

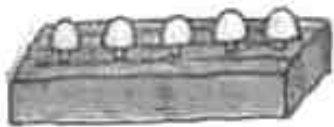
- ПРИГОТОВЯНЕ НА ХРАНА

Направете малки топчета от пластилин с червен цвят — получават се «ягодки». Ако в разноцветните пластилинови топчета втъкнете пръчъци (може да се използват «клечки за уши», предварително махнете ватата) — получават се фруктови леденци «чупа-чупс». Разточваме късче червен пластилин — получаваме «колбас», а ако тънко-тънко се разточи бял пластилин — нареждаме на тарелка «спагети». Разрязваме късче светло-кафяв пластилин на късчета — това е «хляб».

И така, «угощението» е готово, да поканим куклите на «Обед». Може от късчета пластилин разни цветове да се залепи празничен пирог, поставете свещичка и организирате «рожден ден».

Когато замесите тесто, дайте на детето късче и опитайте да организирате с тях «пирожки».

- ЗЕЛЕНЧУКОВА ГРАДИНА

На къс плътен картон сложете пластилинови лехи. Сега «засадете овошки», затова може да се използва зърна — така, грахът ще стане «репички», а червеният фасул — «картофи»; разноцветната мозайка ще се превърне в «червени домати» и «зелени краставици»; някои зеленчуци (например, «морков») може да се опитате да направите от пластилин.

Ако на детето му хареса тази игра, може да си припомните и други зеленчуци. Аналогично в гората растат «ягоди и гъби», а на полянката — «цветя» от мозайки.

ИГРИ СЪС ЗВУЦИ

- ДА ПОСЛУШАМЕ ЗВУЦИТЕ

Обкръжаваният свят е пълен с разнообразни звуци. Обърнете внимание на детето — вслушайте се заедно с него в скърцането на вратите, чуването на лъжичката по стената на чашката, когато разбърквате чай, на звъна на чашите, свистенето на спирачките, тракането на колелата на влака и т.н.

- ДА ПОЧУКАМЕ, ДА ПОХЛОПАМЕ!

Извлекете разнообразни звуци от предмети: почукайте дървени (или метални) лъжици една в друга, почукайте с кокалчетата на пръстите по стъклото.

- НАМЕРИ ТАКАВА КУТИЯ

Насипете в неголяма кутия разни зърна. Разтърсете кутията, привличайки вниманието на детето към звученето, — нека детето да намери кутия, звучаща по същия начин.

Може да използвате синци и други материали.

Количеството на кутиите увеличавайте постепенно.

- свиРЧИЦИ

Купете на детето разнообразни звучащи играчки — дрънкалки, свирки, пищялки и т.н.

- МУЗИКАНТИ

Купете за детето детски музикални инструменти — барабан, металофон, дудук, хармоника, пианина.

Когато детето се научи да различава по слух **тяхното** звучене, правилно да свири на тях, използвайте неговите умения в сюжетни игри — «мишката има рожден ден. Дай да посвирим за нея на пианино», когато пеем песен за Антон — свирим на хармока и т.н.

- ЗВУЦИТЕ В ПРИРОДАТА

Оказвайки се сред природата, заедно с детето вслушайте се внимателно в звуците наоколо — шума на листата, жужането на мухите, ромона на ручейчето... Звуците в природата сами по себе си носят успокоение и хармония.

ИГРИ С ДВИЖЕНИЯ И ТАКТИЛНИ УСЕЩАНИЯ

Доколкото прикосновенията могат да се окажат за аутистичното дете неприятни, отначало се старайте да не се докосвате до него. Бъдете търпеливи и тактични и дочакайте момента, когато детето първо ще прояви инициатива. Това може да протече по различен начин: ето детето за първи път застава до вас на колене или изведнъж по време на занятие за първи път задълго се заглежда във вашето лице, а след това протяга ръка и става ощипва Ви за носа, челото (трябва обезателно да му предоставите тази възможност), или вече е свалил блузката си и с думите «Болно, боли!» изразява молба да го погладите по гърба. Будете внимателен и не пропускайте тази важна стъпка на детето към вас.

Ако това се е случило, то в занятията става възможно провеждането на такива игри:

- ДОГОНЯ-ДОГОНЯ

Престорете се, че се опитвате да хванете детето, а то ви бяга. Предложете му вариант на играта наобратно — нека то да се пробва да ви догони. Обаче този вариант е много сложен за аутистичното дете, т.к. изисква от него голяма активност и произволност на действията.

- ЗМИЯ

Вземете лентичка (въже, връвчица) и, правете колебливи движения на ръцете, отдалечете се от детето и му предложете да догони змеята: «пълзи, пълзи змия! Бързо я догони!» Дайте на детето възможност победно да настъпи змията.

- САМОЛЕТЧЕТА

Повъртете детето във въздуха — «Полетели, полетели!», след това го пуснете на дивана или на пода—«Приземихме се...»

Препоръки за преодоляване на затрудненията, възникващи в хода на играта

По време на провеждане на сензорните игри е възможно възникване на различни затруднения. Дадените по-долу препоръки помагат да избегнете или изгладите най-често повтарящите се трудности.

— Ако детето не се включва в играта, не обръща внимание на вашите действия или изразява протест, не настоявайте. Но обезателно опитайте и следващ път. Ако вие видите, че на детето му се е харесала играта, но то остава пасивно, не спирайте, продължете с игровите действия, коментирайте ги така, на думи вие действате заедно с детето, «въведете» в игра любима играчка. Отначало не трябва да чакате от детето активност, радвайте се на всяко, даже и най-минималното участие в играта. Може да се случи и така, че детето да започне да възпроизвежда игрови действия по време на занятията. Или да помоли педагога да повтори действието. Например, детето, което не е обръщало внимание на пеенето на педагога, изведнъж започва да пее песнички самостоятелно. Такова поведение на аутистичното дете може да се обясни с особеностите на неговото психическо развитие: по външни проявления далеч не винаги се отдава да разберете, какво то е усвоило, и какво не.

— Помнете, че детето може да се изплаши от новите ярки впечатления, които вие му предлагате. Доколкото е невъзможно да предположите отрано, какво впечатление произвежда у детето дадения сензорен ефект, следете и наблюдавайте внимателно — **предлагайте новото постепенно и на малки порции**. Внимателно следете за реакциите на детето и при първите признаци на тревога или страх незабавно прекратете играта.

— Ако играта се хареса на детето то ще поиска **повторение**. Не се противете на неговите молби повтореть игровите действия отново и отново — на него му е необходимо време, за да се наслади на новите усещания.

— Отчитайте, че произволното внимание на детето е кратковременно и неустойчиво. Затова ако и в играта вече се е появила сюжетна линия, не **усложнявайте сюжета**. Нека отначало игровите действия да бъдат малко — например, на «лехата» «са посадени» само два «домата», а кукления «обяд» продължава не повече от минута. Главната задача на дадения етап — с помощта на емоционалния коментар да се съхрани логическата структура на играта, да завърши игровото действие.

— По време на игра детето може да започне да говори, заглеждайки ви при това в лицето в очакване на реакция. Това могат да бъдат фрази-штампи от рекламни роли или измислени от тях самите думи. Усмихнете се в отговор и **повторете това, което е казало детето (със съблюдаване на интонация)**. Такава форма на общуване — своеобразна «провикване» — дайте на детето потвърждение на това, че вие го разбирате, да предизвикате по-голямо доверие към вас.

— Ако детето поиска силно нещо и се стареа да изрази своето желание, **постарайте се да намерите възможност да удовлетворите желанието, или предложете заместител на желаното**. Понякога това не е просто, т.к. желанието се оказва необичайно или опасно за детето. Към това може да срещнете възражения на родителите: «не трябва да се отнасяте снизходително към детето във всичко». Но не следва да забравяте, че в този момент детето по-настоящем страда от неудовлетвореността на своето желание. Освен това особеностите на неговата психика не позволява бързо да превключва, да забрави за своето желание, а обясненията и порицанията не достигат своите цели. В този случай пред възрастните стои трудна и сериозна задача — да се намери социално адекватен способ за разрешение на ситуацията. В никакъв случай, е недопустимо просто да отмахнете от настойчивата молба на детето. Желанието го обхваща изцяло, и то няма да се успокои, докато не получи желаното.

При това детето не разбира, «защо не бива». Разбирането на особеностите на психиката на аутистичното дете, следва да се търси заместител на желаното, но изобщо не винаги детето приема такъв заместител. При това неговото желание не изчезва, неговата сила не отслабва. Тогва се постарайте да организирате изпълнението на желанията, но под вашия контрол.

— **Развивайте сюжета на игрите**, внимателно и му **предлагайте различни варианти**, които ще зависят от желанията на детето, вашата фантазия и педагогическото майсторство. Бъдете готови за това, че някои варианти на развитие на събитията детето разбира веднага, а с някои не се съгласява категорично.

— Винаги съществува опасност от това, предложените действия детето да започне да възпроизвежда след многократни усилия.

И така, ние описахме възможните варианти на игра, даващи на детето нови сензорни ощущения и разнообразни положителни и емоционални впечатления. Във всички варианти бяха приведени

възможни пътища за разширяване на игрите в бъдеще. Такова **развитие на игрите произтича посредством разнообразието от впечатления** (например, използване на различни материали), или **по пътя на въвеждане на сюжетната линия**. Първият път има количествен характер, вторият - внася качествено новообразование в развитието на детето — дава възможност за развитие на зачатъци на сюжетно-ролеви игри.

ИГРОВА ТЕРАПИЯ (ТЕРАПЕВТИЧЕСКИ ИГРИ) ¹

Необходимост от психотерапевтическа работа

В качеството на терапевтически процедури, достъпни до всички деца и възрастни, може да се предложат следните:

- посещение на басейн;
- детски атракциони — скачане на батут, басейн, напълнен с пластмасови пошчета;
- разнообразни видове двигателни дейности — шум, физически упражнения, спортни занятия, танци;
- общуване с природата — дълги разходки в гората, в парка и т.н.

Ако тези мерки не помогат или да ги осъществите е сложно, обърнете се към специалист — психолог или психотерапевт (това касае и деца, и възрастни). При това не трябва да се боите от такова обръщане за специална помощ.

Поведението на аутистичното дете е разстроено, то не умее да владее своите емоции, в това число и негативните. Това често доставя трудности на родителите, които не могат да контролират реакциите на детето. Като следствие, те се стесняват да се появят с тях на улицата и на обществени места, на разходка предпочитат да се уединят в тих ъгъл на парка, а не да играят до другите деца на детската площадка.

В моментите, когато детето започва да се държи неадекватно, близките възрастни трябва да си дават сметка за това, което то прави съвсем не е нарочно, а само затова, защото то преживява в този момент състояние на остър дискомфорт.

Агресивните изблици, викове, хвърлянето на предмети и играчки, падане на пода — това е непълния арсенал от действия, с помощта на които детето се опитва да защити себе си в ситуации, които му се струват болезнени. В момент на обостряне мислите за детети, а не за правилата за приличие, и положете всички сили, за да му помогнете в този нелек за него момент.

Случва се обаче да не може бързо да се помогне на детето. Първо невинаги е ясна причината за такава реакция, трудно е да се открие източника на дискомфорта. Второ, родителите и педагозите не знаят, какво да правят в такава ситуация — обикновените опити да се успокои не носят резултат, а напротив, още повече възбуждат детето.

Как следва да се постъпи?

Да напомним: готови рецепти няма, и най-добрите методи, помощници в работата с едни деца, може да не подействат (или да предизвикат обратен ефект) в работата с други. Затова ще се наложи постоянно да търсите и пробвате, съблюдавайки при това известна степен предпазливост. Запомнете две важни правила:

Правило първо — **запазете спокойствие и увереност**.

Правило второ — **постарайте се «да се разтворите» в детето, да проникнете в неговите усущания и чувства**. Ако това ви се удаде, то в бъдеще можете да разчитате на своята интуиция: тя ще ви подскаже, как е най-добре да действате.

Първият път е необходимо да разбирате характера на емоционалното избухване на детето, а за това ще ви се наложи да се доберете до **причините**, които могат да са:

— **Преживяване на остър дискомфорт**, например, когато е прекъсната стереотипната игра на детето;

— **Емоционално пресищане**. Детето се опитва със своите действия да дозира постъпващата от вън емоционално насищане с информация. Например, възрастният пее на детето песен, която много му се харесва; изведнъж детето с вик закрива с длани устата на възрастния, призовавайки го да спре. Тогава следва незабавно да се спре и да не настоява на своите действия;

— Детето със своите действия може да се опита да повиши собствения си емоционален фон, за да се **«самостимулира»**, достигайки при това до състояние на крайна възбуда и губейки контрол над своето поведение. Задачата на възрастния в този случай — организира игра, която като че ли обяснява странните действия на детето, «легализира» неговото поведение;

— Детето **отпуска накопелите емоции** (често негативни). Това е неосъзната защитна реакция от страна на детето. И задачата на възрастния се състои преди всичко в това, да помогне на детето

да се справи с това състояние, да се научи да излиза от него, а не да изисква от детето то да се успокои, да го порицае за неговото лошо поведение;

— Най-сложният случай — когато **причината за афективното избухване е невъзможно да се разбере**: детето започва да се държи странно, неочаквано, въпреки че секунда назад то е било съвършено спокойно.

Терапевтичната игра като първа стъпка към контрол над емоциите

Да разгледаме подробно два типа ситуации: а) детето се опитва да повиши своя емоционален фон, собствените действия провокирайки преживяване на определени примитивни емоции, даващи му заряд енергия; б) изпускане на негативните емоции. Такива ситуации дават повече възможности да се научи детето да владее собствените си емоции и да контролира поведението си. Помнете, че в някои случаи детето действа на степената на подсъзнанието: то просто усеща.

В резултат на **негативните проявления** поведението на детето става мъка за обкръжаващите и могат да станат опасни за самото дете. За съжаление, родителите често не разбират психологическата причина за поведението на детето. Вместо това, за да помогнат на детето да излезе от кризисната за него ситуация, те започват да обясняват правила на поведение, да забраняват такова поведение или да наказват.

Повишение на степената на емоционалния фон — това е своеобразна психическа «подзарядка». Външните проявления на такава самостимулация често са трудноотличими от негативните избухвания. Така, детето може неочаквано, без видими за това причини, пада на пода и започва да се удря по главата.

Тъй като детето не е в състояние да си помогне само, в тази ситуация е необходимо присъствие и помощ от възрастния. Такъв помощник е възможно да стане психологът или педагогът. Главната задача, която специалистът предстои да реши в този случай — да помогне на детето да «легализира» неговото неадекватно поведение.

Основен способ за психотерапевтична помощ на детето в някои случаи става провеждането на **терапевтични игри**, целта на които е да се помогне на детето да достигне състояние на психическо равновесие. В хода на провеждане на терапевтична игра става възможно:

— да се помогне на детето да снесе накупялото напрежение;

— да се изгладят проявленията на подобни афективни избухвания, да станат по-силно контролируеми;

— да се научи детето да изразява емоции с по-адекватни способности.

Терапевтичните игри имат следните особености:

1. Терапевтичната игра **не се планира предварително**, провежда се при необходимост. Тази необходимост възниква във връзка с спонтанните изменения в състоянието на детето, затова психологът е длъжен да бъде готов за провеждането на такава игра.

2. В терапевтичната игра е **необходим водещ** — психолог, който преживява заедно с детето определени емоции, коментира случващото се, постепенно обучава детето да осъзнае собствените си емоции и в бъдеще да ги контролира.

3. В терапевтичната игра **обезателно присъства обект, към който са насочени действията на детето**: това могат да са материали — булгур, вата, вода и предмети — кубчета, конструктор, вестници.

4. **Терапевтичните игри се провеждат в спокойна обстановка** — у дома или в учебен център. При възникването на необходимост от провеждане на терапевтична игра психологът оценява ситуацията и решава, подходяща ли е ситуацията и обкръжаващата обстановка за провеждане на такава игра или не. Ако организацията на терапевтичната игра е невъзможна, необходимо е да успокоите детето. Това може да се направи с разни способности: превключите го на стереотипна игра, отведете го в друго помещение.

5. За терапевтичната игра е характерен **принципът на повторяемост**. Усвоявайки тази игра като способ за «легализация» на собствените емоционални реакции, детето следващия път, когато почувства необходимост от емоционално тонизиране сам ще предложи да играе на нея.

6. В хода на провеждане на терапевтичната игра става възможно **изявяването на скритите страхове на детето**.

Видове терапевтични игри

Преди да пристъпим към описанието на вариантите на терапевтичните игри, ще представим **правилата за тяхното провеждане**:

— **Поддържайте детето в моменти на изразяване на неговите емоции и чувства**. Това може да се осъществи по пътя на повтаряне на действията на детето, неговите думи и вокализации. Ако

детето извика —извикайте заедно с него, ако падне на пода — приседнете до него, ако произнася думи или фрази — повторете ги. Благодарение на тези ваши действия детето няма да се чувства само в този сложен за него момент;

— По време на терапевтичната игра пред възрастния стои важна задача — да **обясни на детето неговото поведение по пътя на емоционалния коментар**. Основната мисъл на коментара — да дадете на детето да разбере, че то «не е лошо», а това, което се случва — е игра.

— Изучавайки детето, разбирайки мотивите на неговото поведение, неговото желание, спечелвайки неговото доверие, започнете да му **предлагате нови, по – адекватни способности за проявление на емоциите**.

— Помнете, че **не трябва да допускате проява на агресия по отношение на хората и играчките — прототипи на хора (кукли и т.н.)**. В такава ситуация незабавно преведете агресивните действия на детето на обекти от предметния свят — пясък, кубчета, възглавници, вода. Ако детето замахне за удар, спокойно, но твърдо хванете ръката му.

— **Такива игри възникват спонтанно**

— В хода на провеждане на терапевтичната игра, която се харесва на детето, с времето се появява възможността за **постепенно въвеждане на контролиращи правила и запрещения**.

игри със зърна

- ДЪЖД, ГРАД

Тази игра е обусловена от структурата на материала — дребни по размер, характерни звуци, издавани при падане, особени тактилни усещания при хващане в ръце. Вероятността от това детето да разсипезърната е много голяма. Знаенето на тази закономерност позволява да се подготвите отрано: изберете подходящо място за играта (най - добре играйте в кухнята).

— давайте разнообразни способности на използване. Например, предложете зърната в много малки количества, за да «нахраните птичките».

игри с вата

Ватата — много нежен и приятен на ощипване материал. Вие използвате ватата за игри в болница или сензорни игри. Ватата може да окаже на детето терапевтично въздействие.

- СНЕГЪТ и дВА

Отщипете заедно с детето неголеми парчета вата, подхвърлете го нагоре с думите: «Снегът идва». Наблюдавайте паденето на «снега», подухайте срещу него.

- СНЕЖКИ

От неголеми парчета вата «лепете снежки» (формируете руками комок), и со словами: «Давай играть в снежки» бросаете друг в друга.

- ПРЕСПИ

Детето се зарива в голямо парче вата, а възрастният му помога «да се скрие в преспите». Може заедно с детето да скриете в «преспите» и любимата играчка.

- СНЕЖНА КРЕПОСТ

След като остротата на преживените от детето в хода на играта усещания започне да спада, предложете бъдещо развитие на сюжета на играта. За това може да задействате в играта разнообразни играчки. Направете на мишката «снежна бърлога», а на куклите постройте «снежна крепост».

игри с кубчета, детайли от конструктора и корабчета

- САЛЮТ

Подхвърляйте заедно с детето фините детайли от конструктора или топчета, синци. След това ги съберете в кутия и, ако детето поиска, възобновете играта — «сальют продължава».

- ЗЕМЕТРЕСЕНИЕ

Ако детето започне да подхвърля по-крупни предмети и детайли — кубчета, крупен конструктор, кутийки, — нека това бъде «земетресение». При това следете, дали се подхвърлят само леки, безопасни предмети. Ако степента на възбуда на детето превишава допустими граници и то започва да хвърля предмети, прилагайки сила — превключете на стереотипна игра.

игри с неголеми възглавници, палтенца, връвчици, кутийки

У аутистичните деца се наблюдава следната особеност: те могат да нанесат на себе си удари, често — по главата. Причината за тези действия — или самоагресия, или самостимулация. В подобни случаи предприемете игра. Обикновено децата веднага се включват в нея, още повече ако тя е вече позната от минали занятия. А вие получавате възможност да контролирате силата на ударите.

- КОЙ Е ПО-СИЛЕН

В тази игра възрастният предлага на детето да вземе връвчицата и да започне да дърпа концата с думите: «Отдай! Отдай!». Може да се използва също възглавница или палтенце.

- ПОДУШЕЧНЫЕ БОИ

за играта са необходими малки меки възглавнички. Хвърляйте една по друга възглавничките, издавайки победни викове.

- ИЗТУПВАМЕ ПЫЛЬ

Подавая ребенку пример, усердно колотите руками по подушке (любого удобного размера) со словами: «Давай выбивать пыль из подушки — вот так, вот так!»

- ДЕТСКИ ФУТБОЛ

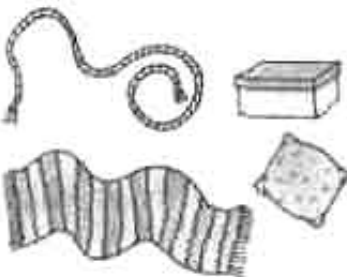
Децата обичат да хвърлят вещи по пода и да ги ритат с крака. Постарайте се да дадете на детето представа за това, как не трябва да постъпваме с вещите си. Например, недопустимо е да хвърля по пода мамината чанта. Обяснете това и с думи, и на практика. Казвайки: «така не бива!», ако детето е хванало неподходяща вещ, веднага му предложете друга. Организирайте игра на «футбол», използвайте вместо топка възглавница, празна кутия от сок или пластмасова бутилка. Може да играете с ръце и крака, възглавница (кутия, бутилка) може да ритате, да хвърляте, да отнемате.

- ПАДАЩА КУЛА

От големи и малки възглавници се строи кула, на която детето с викове започва да скача. Кулата се строи на такава височина, че скока да е безопасен за детето.

- ШТУРМУВАНЕ НА КРЕПОСТ

От възглавници, одеяла, празни кутии строим «крепост», събирайки всички предмети в една купчина. След това с викове: «Стреляме по крепостта!» запращаме в «крепостта» топка. Играта продължава, докато купчината не се разлети на части.

ИГРИ СЪС СТАРИ ВЕСТНИЦИ ИЛИ СПИСАНИЯ

- ПТИЦИТЕ ЛЕТЯТ

Подхвърлен във въздуха журнал или вестник издава своеобразен шумолящ звук, освен това е интересно да се наблюдава техния «полет». Поиграйте заедно с детето на «летищи птици»: подхвърлете във въздуха вестник или списание. Може да вземете във всяка ръка по лист от вестника и да се поносите из стаята, размахвайки ръце, изобразявайки летища птица.

При това дайте на детето да рабере, че подобни действия са недопустими по отношение на книгите, а така също и нови списания и вестници.

- ХАРТИЕНА БИТКА

Пригответе «снаряди» — смачкайте страниците на ненужните вестници. Битката започва: с викове: «ето те и тебе!». В края на тази игра съберете «снарядите» в кутия или пакет.

- ХАРТИЕН ЛИСТОПАД

В тази игра може да скъсате страници от вестници на парчета, а след това да подхвърлите част от хартията нагоре с думите: «Листата кръжат и падат!» В края на играта обезателно организирате «оборка на листите».

ИГРИ С ВОДА

- НАВОДНЕНИЕ, ВОДОПАД, ФОНТАН

Ако детето поиска да разлива вода, организирате игра в банята. Пуснете топла вода във ваната и започнете да я преливате — налейте в съд с голяма вместимост и отново излейте във ваната, устройвайки «водопад», «фонтан».

- ПРЪСКАЛКИ

Летят на улицата организирате игри с пръскане на вода. Може да използвате воден пистолет, гумена круша, шланг с вода. В тази игра е допустимо «да се намокри», но в края на играта преоблечете детето в сухи дрехи.

Провеждането на такава психотерапевтична работа дава следните резултати:

— В хода на терапевтичната игра детето, използва помощта на възрастния, може да се **избави от негативни емоции**, постепенно **неговият емоционален фон се нормализира** и в цялост **става по-положителен**.

— В хода на такива игри **излизат на повърхността дълбоки емоции**, в това число и **страхове**. Това позволява да се започне работа по тяхното преодоляване.

— Потвърждение на правилността на вашите действия — **реакцията на детето: то се нуждае от вашата помощ и е благодарно за поддръжката**. Това се проявява в това, че на следващите занятия детето само предлага да поиграе на една от тези игри.

В хода на психотерапевтичната работа с детето могат да възникнат игри, които тук не са описани. Не пропускайте появата на нови възможности и действайте, както винаги, в интереса на детето.

ПСИХОДРАМА

Страховете на аутистичното дете

В детството възникват най-разнообразни страхове. Това е и страха пред самотата — детето се бои да остане само, не пуска майка си; и страх пред неведомия свят и приказните персонажи — Баба Яга, Змей Горыныч; страх от тъмнината и т.н.

Светът на аутистичното дете също е пълен с разни страхове.

— **Страховете на аутистичното дете са разнообразни и индивидуални:** някой се бои от вода, тъмнина, затворено пространство, някой от телевизора, машините, а други от тапите, излитащи от бутилки с шампанско. Това се обяснява с това, че източник на страх на такова дете може да стане всичко, в това число най-необичайни и нетрайни раздразители. Затова често е трудно и никой не знае от какво се бои аутистичното дете.

— У всяко аутистично дете е представен цял **набор от страхове.**

— **Страховете на аутистичното дете са актуални в продължение на много години.** И, за съжаление в този случай не сработват защитните механизми на психиката, действащи в ситуация на нормално развитие — силата на тези страхове може да не угасне с времето.

— **Страховете на аутистичното дете не винаги се проявяват външно, в неговото поведение.** Тези страхове се крият в дълбините на подсъзнанието.

— Наличието на страхове, тяхното постоянно преживяване **държи детето в състояние на напрежение** и, безусловно, пречи на развитието.

Психодрамата като способ за борба със страховете

Психодрама — възпроизвеждане на впечатления, подобни на травмиращото, с постепенно нагнетяване на напрежението, кулминация и благополучно разрешение на края.

механизъм на възникване на психодрамата

В хода на терапевтичната игра детето достига състояние на особена емоционална възбуда, може да се «осмели» и да започне да върши действия, неприсъщи му по-рано, съпровождайки го с реч.

Свитата психодрама може да се появи у аутистичното дете и извън терапевтичната игра. Понякога може да се утвърди, че след началото на психотерапевтичната работа психодрамата възниква често. Във всеки случай нейната поява — това е важно достижение, говорещо за зараждането у детето на механизъм на борба със страховете.

Особености на психодрамата на аутистичното дете:

— Характерно, е че по време на преживяванията на детето в психодрамата то се намира в **състояние на силна възбуда.** Външно това се проявява в импулсивни движения, агресивни действия по отношение на предмети, играчки, хора, някакви фрази, обясняващи състоянието на детето в този момент. Движенията, действията, тяхното речево съпровождане се повтаря неизменно при всяко последващо възпроизвеждане на ситуации от психодрамата.

— Психодрамата при аутистичното дете **представена в свит вариант:** в своя опит да се бори със страха детето достига състояние на афективно напрежение, понякога **самостоятелно не може да намери вариант за положително завършена ситуация** и в резултат облекчение не настъпва.

— Доколкото страховете на аутистичните деца са разнообразни, **вариантите за психодрама са индивидуални, а често уникални за всяко дете.** Понякога природата на преживяване на детето, етапите, през които протича това преживяване, а така също и логиката на действията на възрастния в момент на психодрама остава във всеки случай обща.

— **Психодрамата изисква повторение.**

Главната задача, стояща пред възрастния, — да **помогне да се преведе всяко такова преживяване към положително разрешение.** За това е необходимо да се дава **незабавен положителен коментар на произтичащото.**

Варианти на психодрамата

- СТРАХ ОТ МАШИНИ

Да си спомним примера, описан горе. В хода на терапевтичната игра ние наблюдавахме у детето агресивни действия и изказвания, насочени към играчка. На основата на тези наблюдения в хода на беседата на майката с детето е произведен анализ на миналите събития. Отдаде ни се да изясним първопричината за страха на детето — преживявания в ситуация на авария, в която детето заедно с майката е попаднал преди две години. За да се убедим окончателно в правилността на това предположение, беше организирано наблюдение на детето в други ситуации. В резултат бяха изявени следните особености на поведението на детето: първо, то силно се напруга, преминавайки по пътя; второ, с играчките проиграва само един сюжет — авария.

При появата на агресивни действия по отношение на играчките беше незабавно предложен такъв вариант на развитие на събитията: «Ох, машината се обърна — авария. Сега бързичко да я поправим и отново може да тръгнем — тръгнахме!» Такива думи се повтарят всеки път при възникване на подобни действия. Работата продължава и извън занятията под наблюдението на майката, на която педагогът е обяснил, как е нужно да се действа. С времето психодрамата започва да приема най-разнообразни форми; то топи играчките във вана с вода, закопава ги в пясъка.

- СТРАХ ОТ «ШАМПАНСКО»

На занятията детето от време от време произнасяше думата «шампанско», при това гледайки в очите педагога. В резултат на беседа с майката се изясни, че това поведение на детето продължава от дълго време, като причината остава непонятна. Беше решено специално да се организира ситуация, в която детето да има възможност да прояви своите емоции.

В уговорения по-рано ден майката и детето отиват в магазин и купуват бутилка детско шампанско. В този ден детето посреща педагога в коридора с викове: «Шампанско! Шампанско!» В кухнята била организирана игра. Отначало детето дълго ходи с бутилката в прегръдка, говорейки си: «Детско шампанско! Ябълково». На края то напълно се наслади на обладаването от интересувания го предмет и помоли: «Отвори го!» заради това, че детето, играейки с бутилката, разклаща нейното съдържание, тапата излетя със силен звук, след който последва фонтан от шампанско. Детето отреагира с вик и в страх избяга.

Педагогът, сохранявайки пълно спокойствие, дава на детето възможност да дойде на себе си, поглади го по гърба. веднага след това е организирана сюжетна игра. Педагогът се превръща в келнер и тържествено внася в стаята поднос с бутилка и чаши. Отначало детето изплашено наближава, а педагогът, докато не достигне неговото активно участие в играта, продължава: разлива шампанско по чашите и започва да черпи куклите, говорейки: «Ах, какво вкусно детско шампанско. Ябълково». След това се предлага на детето да опита напитката. И след известно време детето се отърсва от страха и активно се включва в играта.

Играта този път продължава достатъчно дълго. По инициатива на детето отново и отново се проиграва с отворени бутилки, съпроводени с определени думи и действия: «взимаме бутилката, отвъртаме телчицата *{имитираме действието}*: излетя тапата! Пш-ш-ш! *(повдигаме ръце нагоре, изобразявайки «фонтан»)* Шампанското потече! Сега може да прием, вкусно е!»

- СТРАХ ОТ ТЪМНО И ЗАТВОРЕНО ПРОСТРАНСТВО

Скриваме се в картонена кутия, детето се покрива под покрива и започва да вика с «задгробен» глас: «Ой-ой-ой! Не е страшно, не е страшно!» предложете на детето положително завършване, да бъде организирана играта «Кула»; на детето предложете да вземе със себе си мишка, а когато той заедно с играчка се скрие в кутията, педагогът чука по стената с думите; «чук-чук, кой в кулата живее?» Когато детето се покаже отвън, него го посрещате с приветствие: «Здравей! Ето кой в кулата живее. Да излезем да се разходим». в кутията е направено неголямо прозорче, откъдето се заглежда ту педагога, ту мишката.

В друг случай детето се скрива в шкаф, коментирайки своите действия с думите: «Внимателно! Вратите се затварят!» В същия миг педагогът подхваща: «Къде е копчето? А ето го. На кой етаж трябва да отидем? Да натиснем — вратите се затварят! Тръгнахме. Пристигнахме — вратите се отварят. Излез, мишката те чака».

Надяваме се, че описаните примери са дали представа за развитието на психодрамата при аутистичното дете и са показали ролята в нея на психолога и педагога. Преди да пристъпим към такава работа, ви съветваме да запомните, че:

— **Причината за възникване на конкретния страх може да се загуби във времето и да не се подава на възстановяване.** Близките могат и да не забележат възникването на нов страх у детето и неговата причина, още повече ако детето не проявява своя страх. Но когато в хода на терапевтичната работа или в друга ситуация то даде знак за своя страх и е готов да се бори с него, главната задача — незабавно да му помогнете. По време на провеждане на психодрамата често източника на страх става ясен от речта на детето, когато то многократно повторя ключева за неговия страх дума: «вълк», «лифт», «машина» и т.н.

— Обикновено **страховете се проявяват постепенно, «изплуват» един след друг.** Но тъй като работата над преодоляване на всеки страх може да отнеме различно време, често на повърхността се оказват едновременно няколко страха, работата над които трябва да се работи паралелно.

— В бъдеще, когато страхът отслабне, може да попробвате да **развивате сюжета на психодрамата, акцентирайки вниманието и на други аспекти на ситуацията.** Това се

осъществява по-различни начини: рисувайки сюжетни картинки, въвеждайки в играта нови персонажи и т.н. Във всеки случай е необходима положителна развръзка на сюжета.

СЪВМЕСТНО РИСУВАНЕ

метод съвместно рисуване

това е особен игров метод, в хода на който възрастният заедно с детето рисува различни предмети, ситуации от живота на детето и неговото семейство, разнообразни сюжети от света на хората и природата. Такова рисуване обезателно се съпровожда с емоционални коментари.

Може да се каже, че в дадения случай се говори за особен вид обучение, а не за рисуването като вид продуктивна дейност на самото дете.

Използването на съвместното рисуване в занятията е възможно след като се установи емоционален контакт между аутистичното дете и възрастния.

Методът съвместно рисуване предоставя нови интересни възможности:

1. Възниква ситуация, подбуждаща детето към активни действия. Детето е очаровано от въздействието, появяващо се на листа. Особено ако се рисуват предмети и сюжети, интересни за детето. Използвайки този интерес, възрастният подбужда детето към активно участие в процеса на рисуване: прави паузи, съветва се с него, «забравя» да дорисува важен детайл, като му предлага то да завърши рисунката. На детето му е интересно и при това е важно да получи резултата колкото се може по-бързо, и то често се съгласява на това, на което в други ситуации се е оказвало невъзможно. Така, то взема в ръка молив и се опитва да дорисува самостоятелно, отговаря на поставените въпроси.

Тук възниква ситуация на емоционално и делово общуване. В тази уникална за аутистичното дете ситуация възрастният е длъжен да следва определена тактика: даже ако той е разбрал какво иска детето, не трябва да се изпълнява желанието му незабавно. Подбудете детето да изрази желанието с всякакви приемливи способности — думи, жестове. За това правете паузи в рисуването и коментарите към него. Задавайте въпроси, дайте да се разбере, че резултатът зависи и от действията на детето: ако то не прояви активност, рисунката ще «замре».

2. Ситуацията на съвместно рисуване дава нови възможности за запознаване на аутистичното дете с обкръжаващия го свят. Тук упоменаваме особеностите при усвояване на информация от аутистичното дете: това става спонтанно и изборно. При това информацията привлякла непроизволно вниманието на детето далеч не винаги е и полезна в живота, близка до опита на детето. Освен това почти винаги е много трудно да се разбере какво детето е усвоило и какво не е. Така, възрастният с удивление забелязва, че детето придобива задълбочени знания в някаква област, като например запознаване с геометричните фигури, знае сложни оттенъци на цветовете, решава математически задачи. По-скоро то непроизволно е запомнил тази информация и спонтанно я е възпроизвел. Понякога нейното произволно използване е невъзможно — детето ползва своите знания само по „въдъхновение” и е безпомощно, когато трябва да приложи знанията си. Усвоявайки разнообразни специфични знания, аутистичното дете може да остане неприспособено за правилни действия в обичайни житейски ситуации.

— При съвместното рисуване се отдава да се **уточнят представите**, които вече ги има у детето. Тази възможност е уникална;

— Още една възможност — **обогащане на тези представи**. Възрастният постепенно започва да въвежда в рисунката нови детайли, предлага на детето варианти за развитие на познати сюжети. Ако резултатът от съвместното рисуване е важен за детето то често се съгласява да приеме такива нововъведения;

— Следващ етап — **обобщение на представите за обкръжаващото**. Това е необикновено важно, т.к. позволява да се научи детето да се ползва от вече получените знания в различни ситуации. За това прерисуването много пъти на предмети и ситуации преминава от сюжет в сюжет. Освен това, сюжета на всяка картинка при следващо изпълнение постепенно се усложнява, в него се въвеждат нови елементи. В бъдеще получените знания постоянно ще се използват в живота — в хода на емоционалния си коментар възрастният проигравя ситуацията във всички детайл и нюанси, подбужда детето към активност. И така не дава да се забрави усвоеното, постоянно актуализира усвоените от детето знания и умения;

— Главния успех от тази работа е **преноса на знания в реалния живот**. Това е показател за това, че детето е усвоило новите знания за света и ги използва.

3. Използването на метода съвместно рисуване дава възможност да се развият средствата за комуникация.

— При това в значима за детето ситуация в хода на емоционалния коментар се обогатява неговият **пасивен речник**. Възрастният обозначава с думи всичко, което се появява на листа. Това позволява да се уточни значението на думите, които детето вече знае, а така също да съобщи на детето новите думи и значенията им;

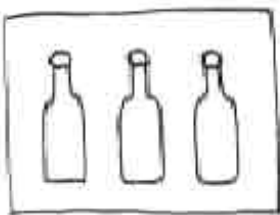
— Особено актуална е възможността за развитие на **активната реч**, която в тази ситуация се оказва едно от средствата за проява на детската активност. Поддържайте всеки опит на детето да «поговори», специално създавайте ситуации, в които му се иска да направи това веднага. Постарайте се да разберете даже неразбираемото бърборене, а рабирайки го, повторете го ясно във вид на проста фраза, давайки му по този начин образец за правилна реч;

— Към невербалните средства на общуване се отнасят преди всичко **жестовите**. Доколкото даже говорещото аутистично дете се затруднява активно да използва речта за комуникация, целесъобразно е да го обучите в някои общоприети жестове: указателен жест, жест «дай» и «на», «голям», «малък», «един», «много» и др. В резултат у детето се появя «арсенал» от общоприети жестове, които му помагат да изрази свои желания, мисли, но при това не пречат на развитието на речта като основно средство за комуникация.

4. Съвместното рисуване така също дава възможност за провеждане на терапевтична работа с детето. За това се рисуват сюжети от живота на детето, в които то изпитва различни затруднения — битови моменти, това, от което детето се бои и т.н.

Етапи на развитие на съвместното рисуване

- 1 ЕТАП: УСТАНОВЯВАНЕ НА ЕМОЦИОНАЛЕН КОНТАКТ, ПРИВЛИЧАНЕ НА ИНТЕРЕСА КЪМ НОВ ВИД ДЕЙНОСТ

трябва да се започне с изображения на предмети, особено значими за детето, съпровождайки изображението с емоционален коментар. При това невинаги аутистичното дете разбира сюжетното рисуване веднага. Възможно е да му трябва време, за да приеме такава нова игра. Отначало детето изкосо наблюдава за протичащото на листа хартия, вслушва се във вашия коментар, но остава при това пасивно. Понякога с времето неговото внимание към този способ на рисуване расте. А изведнъж то само ще помоли да нарисова това, което му се иска. И тогава може да преминете към втория етап.

- 2 ЕТАП: РИСУВАНЕ «ПО ЖЕЛАНИЕ» НА ДЕТЕТО

Рисувате това, което се харесва на детето, укрепвайки неговия интерес към съвместното рисуване. Въоръжете се с търпение, защото на този етап ще ви се наложи «безброй» пъти да изпълнявате еднотипни желания на детето. вече на този етап интересът на детето е напълно удовлетворен. Това се обяснява с особеностите на неговата психика — поведението е обусловено от вътрешно стремление към постоянство, закрепяне на различни стереотипи,

определености и завършености. То се старее да съхрани в неизменен вид и многократно да повторя и проиграва обичайни действия, ситуации и сюжети. На занятията по съвместно рисуване ребенок ще трябва всеки път рисунката да се повтори в неизменен вид — еднакъв размер, цвят, с използване на едни и същи материали.

- 3 ЕТАП: ПОСТЕПЕННО ВЪВЕЖДАНЕ НА РАЗЛИЧНИ ВАРИАНТИ ПРИ ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ЕДНА РИСУНКА, НОВИ ДЕТАЙЛИ В ИЗОБРАЖЕНИЕТО

ДОКАТО ИЗПЪЛНЯВАТЕ ЖЕЛАНИЕТО на детето, започнете да използвате различни изобразителни средства, варирайте с рисунките. Помнете, че на детето трябва да се даде възможност да се насити на възпроизведените съвършено еднакви изображения.

Ако вашите опити да нвесете нещо ново срещат резки протести, върнете се на предишния етап. Но след няколко повторения възобновете опита да разнообразите рисунката. Ако действате внимателно и постепенно, то детето в един момент обезателно ще се съгласи с привнесените новости, дори ще се очарова от вълшебната поява на хартията на изображението на неговия любим предмет.

Предлагаме варианти за разнообразяване на рисунката:

— **Използвайте различни материали:** опитайте с моливи и флумастери, използвайте и бои, не само бял картон, но и цветен.

— **Самата рисунка да варира по размер, форма, цвят и положение в пространството.**

— **Допълвайте изображението с нови детайли;** рисувайки едно и също, поставете се всеки път да внасяте неголеми изменения.

- 4 ЕТАП: ВЪВЛИЧАНЕ НА ДЕТЕТО В ПРОЦЕСА НА РИСУВАНЕ, ПОДБУЖДАНЕ КЪМ АКТИВНИ ДЕЙСТВИЯ

Поканвайки детето да е «съавтор», възрастният преустановява рисуването: той прекратява активните действия — и възниква пауза. В този случай детето започва да подбутва ръката на възрастния, по този начин то изразява молба да продължите. Ако детето с нетърпение чака завършването на рисунката, то може да му предложите: «Давай да рисуваме заедно!» сега молива се държи от детето, а вие водите ръката му.

Особено ефективни са следните прийоми:

— Задавайки въпроси, **подбуждайте детето да прави «поръчки»** на различни етапи на рисунката и всеки път изпълнявайте молбата му. Предложете му да избере моливи за рисуване, донесете хартия.

— **«Забравете» да дорисувате в изображението важен детайл**, а когато детето забележи това и поиска да завършите изображението, предложете му да дорисува този детайл самостоятелно

— **Предложете на детето няколко варианта за развитие на рисунката**, и нека то да избере този, който му харесва най-много. Предложете му да избере цвят на изображението. Поощрявайте отговора на детето.

- 5 ЕТАП: ВЪВЕЖДАНЕ НА СЮЖЕТА

На този етап близките за детето изображения на неговите любими предмети се помещават вътре в сюжета. Този сюжет трябва да бъде, от една страна, близък до опита на детето, а от друга — трябва да дава възможност да се уточняват вече сформирани у детето представи и в случай на необходимост да се корегират.

- 6 ЕТАП: БЪДЕЩО РАЗВИТИЕ НА СЮЖЕТА

на този етап започваме да даваме на детето нови представи за обкръжаващия свят.

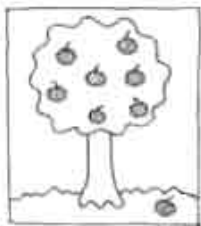
- 7 ЕТАП: ПРЕНОС НА ПОЛУЧЕНИТЕ ЗНАНИЯ В ДРУГИ СИТУАЦИИ

Възможно е да проиграте този сюжет с използване на играчки и предмети, да се използват получените знания в други видове дейности (лепене, конструиране).

използване на специални прийоми в хода на съвместното рисуване

- ИЗПОЛЗВАНЕ НА ВАДЕНКИ

Използването на ваденки с най-различни изображения **позволява да се облекчи и ускори процеса на създаване на сюжетна картина**. Това е особено важно в работата с аутистичното дете, на което процесът на очакване доставя истинско страдание.

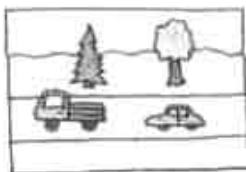
«**Ябълка**»: с моливи рисуваме дърво — ствол и корона, или с предварително подготвяме апликация, а детето лепи червени, зелени или жълти ябълки. При това за разнообразие може да залепи няколко ябълки под дървото — те «вече са узрели».

«**Кухня**»: разположете се с детето в кухнята, започнете да изобразявате на листа кухненската мебел, детето и неговото семейство, седящи около масата. След това детето залепя ваденки с изображение на посудата, «предлаганото угощение», продуктите.

«**Магазин**»: рисуваме многочислени рафтове, хладилник, продавач. С помощта на ваденките рафтовете на магазина ще се напълнят с плодове, зеленчуци, в хладилника се появява колбас, сирене и яйца.

«**Зоопарк**»: залепяме съответните картинки — и на листа се появяват различни диви зверове. При това се повторят и уточняват названията на животните, обсъжда се външния им вид, рисуват се клетки, прикрепят се таблички с названията им.

«**Път**»: рисуваме път, по който минават разнообразни автомобили, големи и малки, мотоциклети, велосипед, троллейбус. При това обсъждаме, как вървят машините (бавно или бързо), как те сигнализируют: «би-би!» и т.н.

- ИЗГОТВЯНЕ НА КНИЖКИ ОТ РИСУНКИ

Съветваме ви да не изхвърляте рисунките, а да правите от тях книжки. Тези книжки могат да бъдат различни: «За Ваня» (дневен режим), «Как ходихме в магазина» и др. Тези книжки могат да станат особено любими на детето. «Препрочитането» (коментарите) на тези книжки дава възможност да се затвърдят получените знания.

В бъдеще, при обучението по четене, може да напишете под всяка картинка дума или проста фраза. естествено, че аутистичното дете ще му бъде лесно и интересно да чете за това, което му е познато и близко.

2. МОСКОВСКИ ОРГАНИЗАЦИИ, ОКАЗВАЩИ ПОМОЩ НА АУТИСТИЧНИ ДЕЦА

НАЗВАНИЕ НА ОРГАНИЗАЦИЯТА 1	КАК ДА Я НАМЕРИМ 2	С КАКВО МОГАТ ДА НИ ПОМОГНАТ 3
<p>1. ГОУ Центр психолого - медико-социального сопровождения детей и подростков Департамента образования г. Москвы (ЦПМССДиП)</p>	<p>127427, Москва, ул. Кашенкин Луг, д. 7. Тел. (095)219 7487, 128 3987 www.autismhelp.ru</p>	<p>— психотерапия; — социальная адаптация; — коррекционная работа; — кружки</p>
<p>2. Центр лечебной педагогики (ЦЛП) негосударственная благотворительная организация</p>	<p>119311, Москва, ул. Строителей, 17-б Тел. (095) 131 0683; 133 8447 e-mail: ccpmain@online.ru</p>	<p>— лечебно-педагогическая помощь; — терапевтические мастерские</p>
<p>3. Общество помощи аутичным детям «Добро» (региональная общественная благотворительная организация)</p>	<p>Москва. Казарменный переулок, д. 4, стр. 3, кв. 1 Тел. (095)917 3741 e-mail: uvc1831@mtu-net.ru</p>	<p>— консультирование по социальным вопросам; — информационная поддержка; — проведение семинаров</p>
<p>4. Научный центр психического здоровья РАМН, отдел по изучению детской психиатрии с группой исследования детского аутизма</p>	<p>115522, Москва, Каширское шоссе, д. 34 Тел. (095) 117 8147 Тел./факс (095) 117 8056 www.psychiatry.ru, www.mentalhealth.ru e-mail: info@mentalhealth.ru руководитель отдела — Козлова Ирина Александровна; главный научный сотрудник — Башина Вера Михайловна</p>	<p>— консультации, диагностика; — лечение; — группы дневного пребывания</p>
<p>5. Детская психиатрическая больница № 6 (Центр психического здоровья детей)</p>	<p>117334, Москва, 5-й Донской проезд, д. 21а Тел. (095)952 4920 прием. отд. 954 3653 гл. врач 952 2318 регистр. 952 2074 заведующ.</p>	<p>— консультации; — коррекционные занятия</p>
<p>6. Институт коррекционной педагогики РАО</p>	<p>119121, Москва, ул. Погодинская, д. 8, корп. 1 Тел. (095) 245 0452, 245 2462 http://ise.iip.net — консультативно-диагностический центр (1-й этаж); — лаб. содержания и методов обучения детей с эмоциональными нарушениями (5-й</p>	<p>— консультации; — коррекционные занятия</p>

	этаж); — лаб. дошкольного воспитания детей с проблемами в развитии (3-й этаж)	
1	2	3
7. Средняя общеобразовательная школа № 1321 г. Москвы «Ковчег»	111024, Москва, ул. Авиамоторная, д. 30а Тел.(095) 273 2520	— интегративное обучение
8. Региональная общественная организация инвалидов и родителей детей-инвалидов «Ковчег»	11024, Москва, ул. Авиамоторная, д. 30а тел./факс (095) 273 1144 e-mail: sch1321@mtu-net.ru	— образование; — мастерские; — экологическая деревня
9. Детский реабилитационный центр «Наши Солнечный Мир»	Тел./факс (095) 198 7769 Тел. (095) 486 4219 www.ecosystem.ru	— занятия; — мастерские; — спорт для инвалидов; — летний лагерь; — клуб для подростков
10. Центр «Живая нить» благотворительная некоммерческая автономная организация	121352, Москва, Славянский бульвар, д. 13, корп. 1, кв. 139 тел./факс (095) 449 3064 тел. (095) 929 9348 доб. 209 e-mail: zhivayanit@nm.ru	— лечебная верховая езда
11. Московский конно-спортивный клуб инвалидов региональная благотворительная общественная организация	121309, Москва, ул. Баркляя, д. 16, корп. 3, кв. 129 Тел./факс (095)915 0058 Тел. (095)915 0046 www.hippotherapy.ru e-mail: ecocentre@glasnet.ru	— лечебная верховая езда
12. Общественная организация «Дорога в мир»	117334, Москва, ул. Косыгина, д. 5, кв. 264 Тел. (095) 993 9689 e-mail: dorogavmir@chat.ru	— информационная поддержка; — содействие образованию детей-инвалидов; — мастерские; — летний отдых
13. ГОУ №1709 начальная школа — детский сад компенсирующего вида	117593, Москва, ул. Рокотова, д. 4, корп. 4 Тел. (095) 425 7222, 425 7500	— обучение
14. Центр патологии речи и нейрореабилитации г. Москвы (центр Шкловского)	109240, Москва, ул. Яузская, д. 11, к. 5 Тел./факс (095) 915 3947	— занятия логопеда

<p>15. «Зеленая дверь» Центр ранней социализации (для детей от 0 до 4 лет)</p>	<p>Тел. (095) 915 0112, 915 3767 103062, Москва, Подсосенский пер., д. 26, корп. 2 Тел. (095) 917 1786 http://gdoor.narod.ru e-mail: gdoor@narod.ru</p>	<p>— социализация; — адаптация</p>
<p>16. «Консультации для ассоциаций и фондов» (автономная некоммерческая организация) Библиотека фонда «ШКОЛА НКО»</p>	<p>105050, Москва, ул. Тверская, д. 24/2, стр. 1 2 подъезд, 6 этаж Тел. (095) 792 5988</p>	<p>— информационная поддержка</p>

3. РЕСУРСЫ ИНТЕРНЕТ (РУССКОЯЗЫЧНЫЕ)

HTTP://, E-MAIL	СОДЕРЖАНИЕ
<p>www.autism.ru e-mail: autism@autism.ru e-mail: libr@autism.ru e-mail: library@cafrussia.ru</p>	<p>— справочная информация; — советы психолога; — библиотека; — диалог</p>
<p>www.autismhelp.ru e-mail: proobraz@online.ru</p>	<p>— справочная информация (диагностика, лечение, терапия, коррекция); — интернет ссылки по аутизму (русскоязычный и англоязычный интернет); — список литературы по проблеме аутизма; — советы юриста</p>
<p>www.psychservice.ru e-mail: igor@psychservice.ru (главный редактор) selikhov@gameland.ru (исполнит. директор)</p>	<p>— информация об организациях, оказывающих помощь детям с аутизмом</p>
<p>www.autist.narod.ru</p>	<p>— тексты законодательных актов; — библиотека; — полезные адреса</p>
<p>www.specialneeds.ru</p>	<p>— база данных образовательных и развивающих учреждений г. Москвы; — форум</p>
<p>www.school.edu.ru Российский общеобразовательный портал (Министерство образования РФ)</p>	<p>— база данных образовательных учреждений</p>
<p>Интегрированная информационная система</p>	<p>— электронная библиотека</p>

